

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR

KOSSUTH LAJOS LEVELEI NEMESKÉRI KISS MIKLÓSHOZ*

(III. KÖZLEMÉNY)

S. Francesco d' Albaro, 1862. január 5.

Genua mellett.

Kedves Barátom!

19 kei levelére 26 kán válaszoltam, az előtt pedig, ha jegyzékem nem csal, 18 kán írtam. A hazulroli küldött békétlenkedik, hogy soká tartóztatom. — Én Ön levelére várok.

Igen igen kérem, legyen szíves haladék nélkül válaszolni. Ha a helyzet úgy áll, hogy semmire sem mondhatunk akár kedvezőt, akár bizonyost az otthoniaknak, az is válasz lesz, csak tudjam, hogy úgy van.

Ha azon kívül mit általam tud meg a küldött, még Ön akarna barátinkkal otthon akár mit is közölni, legyen szíves kérem egyenesen Jósikának¹ irni Brüsszelbe (53. Rue St. Alphonse Faubourg St. Josseten-Noode) azzali közlés végett, a ki nálla van.

Klapkával nem találkozhattam. Én nem láttam tanácsosnak most Turinba be menni, mielőtt a *tűrhetlen* Ricasoli² vagy ugrik, vagy megül — most függ, — de fájdalom, nem bízom bukásában, mert nincs possibilis³ utód. — K[lapka] pedig kénytelen volt hamarébb vissza sietni, mint gondolá — a Szerb titkot tehát még nem tudom. Írja, hogy

* Az első közlemény a Hadtörténelmi Közlemények 1957. évi 3—4., a második az 1958. évi 1—2. számban jelent meg. A harmadik közlemény az 1862—64 között írt leveleket öleli fel. Itt tettük közzé a HIL. birtokában lévő levéltöredékeket és hiányos keltezésű leveleket is.

¹ Jósika Miklós báró született Tordán 1794-ben, meghalt Drezdában 1865-ben. Jogi tanulmányait Kolozsváron végezte. 1811—15-ig katonáskodott, majd visszavonult és gazdálkodott szurdoki birtokán. A 30-as évektől kezdve egyre jobban bekapcsolódott a politikai életbe és közben jelentős irodalmi tevékenységet fejtett ki. A szabadságharc kitérője után a Honvédelmi Bizottmány tagja lett. Követte a kormányt Debrecenbe, Szegedre, majd Aradra. A szabadságharc leverése után külföldre menekült, ahol Kossuth oldalán tevékenyen részt vett a magyar emigráció mozgalmaiban. Ezenkívül folytatta regényírói tevékenységét.

² Ricasoli Bettino báró, Cavour halála után — 1861 júniusában — miniszterelnök lett, 1862 márciusában visszalépett. Kossuth itt Ricasoli lemondása körüli politikai állapotokra céloz.

³ kormányképes

Irányinak¹ mondta meg a végett, hogy ő meg nekem jőjön megmondani. — Én biz azt hiszem, minden baj nélkül megjőnek ide a levelek a nő adresse alatt.

Nem jó egészségben vagyok. — Nem is csuda. A csuda az ellenkező volna.

Bár döntene már jobbra vagy balra a be állott év. — Túrhetlen ez a nyomorúságos állapot.

A Nagy Úr, (mint látom) mondott egy nagy semmit.^{4/a} Szomszédja^{4/b} meg híres depechével békét szerzett az Angolnak! — megfoghatlanok a cserép fedelű palota gondolatai. — De mit is várjunk attól, kit a viszonyok Európa arbiterévé^{4/c} hívnak fel — s ki a helyett reá ér I[ulius] C[aesar] Commentárjainak fordításával foglalatloskodni. — Szép igyekezet volna holmi Toldy Ferenc⁵ quiescirozott⁶ academista részéről, — de onnan, a honnan jó — bámulatos.

Iger szíves tisztelettel, s legőszintébb szerencse kívánatokkal

barátja,
Kossuth.

2.

Bizalmas.

S. Francesco d' Albaro près de Gènes.

1862. január 9.

Kedves Barátom!

Még mindig lesem válaszát Decembéri leveleimre. Már alig bírom a nyugtalanul váró küldöttet tartóztatni.

¹ Irányi Dániel született 1822. február 24-én Toporcon, meghalt 1892. november 2-án Nyíregyházán. A szabadságharc kitörése előtt Pesten jogászkodott, ahol szorgalmas publicisztikai munkásságot fejtett ki. Itt került baráti kapcsolatba Kossuth Lajossal. A szabadságharc alatt a radikális politikusok csoportjához tartozott. Előbb a főváros egyik kerületének volt a képviselője, majd a Felvidék egyik kormánybiztosaként működött. Később tagja lett a forradalmi vésztorvényszéknek. A szabadságharc leverése után külföldre menekült. Távollétében halálra ítélték. Aktívan részt vett az emigráció munkájában. Számos tanulmányt, cikket irt a különböző nyugati újságokban. Egy párisi barátjával, Chassinai megírta a magyar függetlenségi harc történetét. A kiengedés után hazatért, és mint képviselő fejtett ki haladó szellemű politikai tevékenységet.

^{4/a} Kossuth Napoleon újévi nyilatkozatától sokat várt. Lásd ezzel kapcsolatosan Kossuthnak 1861. december 14-én kelt levelét. (Hadtörténelmi Közlemények 1958 1—2. szám. II. közlemény, 253. old.)

^{4/b} Napoleon Jeromos herceg.

^{4/c} döntő bírójává

⁵ Toldy Ferenc irodalomtörténetirő, született Budán 1805. augusztus 10-én, meghalt Budapesten 1875. december 10-én. Bölcsészeti tanulmányai befejezése után orvosi oklevelet szerzett. A reformkorban a Tudományos Akadémia titkára volt. Egész életében jelentős irodalmi tevékenységet folytatott mint író, szerkesztő, kritikus, publicista és az irodalmi élet szervezője. A „magyar irodalomtörténetírás atyja”-ként szokás emlegetni. 1861-től mint egyetemi tanár jelentős oktató-nevelői tevékenységet fejtett ki.

Rendkívül sokoldalú és tevékeny munkása volt a magyar szellemi életnek.

⁶ nyugalmazott

Irányi itt volt szóval elmondani, mit Ön a Keleti titokról⁷ Klapka által üzent. — Nem kétlem viszont, Klapka elmondotta Önnek, mit üzent általa a Herczeg Ricasolinak a Római ügyben⁸.

Az első, kombinálva azzal, hogy irányunkban semmi sem történik, reám azon impressiót tette, hogy minket jó formán elejtettek, s a Szláv elemre fektetik combinatiójukat Párisban. — Ebből csak azon esetre nőhetné ki magát valami amúgy accidentaliter⁹ számunkra, ha az üzent titok valósitása ellen az Osztrák interveniálna¹⁰. De ő tudván, ki áll a dolog háta mögött, azt nem fogja tenni, hanem hazánkat, különösen a keleti határt fogja katonasággal meg rakni.

Kérdés: nincs e combinatióban, hogy midőn a folyam jobb partja^{10/a} fegyvert fog, a folyam bal partjának^{10/b} immár *egységes* tartományai is fel mondják a nominalis függést?, hogy tenni fogják, ha csak Párisból nekik meg nem tiltatik, az valószínű.

A Római kérdésbeni üzenet nem practicus, miután az mondatik, hogy ha *előbb* a nép a temporalis¹¹ hatalom ellen nyilatkozik, az Olasz garnison *közösül* nem elleneztetik. Hogyan nyilatkozhatassék? Megfordítva lehetne csak practicus érvű a propositio.

Akár mint legyen ez, annyit még is jelent, hogy Velenczét a Nagy Úr nem akarja most felvenni.

Csodálkozom: mert ez volna a legtapintatosabb mód a Római kérdést elnapolni, s a Rhénusét¹² előkészíteni, mert csak ez a mód Ausztriát az Olasz által és általunk akkint paralyzálni¹³, hogy a Rajnai kérdésben vagy éppen nem, vagy csak mint másodrendű hatalom vehessen részt.

Ricasoli a Római propositióra hajlandónak mutatkozott. Azt véelve,

⁷ Valószínűleg a francia kormánynak arról a tervéről van szó — Nemeskéri Kiss Miklós üzenetében —, mely szerint Szerbia 1863 tavaszán fegyvert fog francia sanctió alatt. A háború célja — török- és osztrákellenes élle — az összes szerb törzsek egyesítése érdekében indult volna meg. Az elképzelés a következő volt: Garibaldi a szerbek megsegítésére expedíciót indít és csapataival az osztrák határ mentén fog manőverezni, hogy őket beavatkozára, vagy legalábbis komolyabb katonai erők koncentrációjára készítse. Ezzel egyidőben Olaszország megtámadja Ausztriát, a magyar légió pedig legalább három hadosztállyal megerősítve és a magyar nép felkelésének megindításához szükséges hadianyaggal ellátva, megindítaná támadását az osztrákok ellen. (Lásd Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból. III. köt. 712. o.)

⁸ Az üzenetben feltehetően arról volt szó, amiről Kossuth „Irataim az emigrációból” c. műve III. kötet 694. oldalának harmadik bekezdésében írt.

Ismeretes, hogy ebben az időben Rómát a francia hadsereg tartotta megszállva. Közben folyt a politikai küzdelem Róma birtoklásáért. Kossuth közli levelében, hogy Napoleon császár ugyan most még nem akarja kivonni katonáit Rómából, de abba beleegyezik, hogy a római nép szavazzon, akarja-e a pápa világi uralmát, vagy nem. Ha nemmel válaszolnak, akkor a császár beleegyezik abba, hogy olasz királyi sereg vonuljon be Rómába. Azonban a franciák is ott maradnak „a pápa személyének védelmére”. Ricasoli erre a megoldásra hajlandónak mutatkozott.

⁹ történetesen

¹⁰ közbelépne

^{10/a} A Szerb Fejedelemség.

^{10/b} Románia.

¹¹ világi

¹² Rajnai ügy. Kossuth a Rajna birtoklásáért folyó német-francia ellentétéről beszél. Ennek a harcnak a menetét akarta Magyarország függetlenségi törekvéseivel összekapcsolni.

¹³ megbénítani,

hogy Klapka Párisba megyen, általa akart Nigrának¹⁴ levelet küldeni. De K[lapka] nem menvén most oda, azt vissza küldte. — Nigra tehát más úton van vagy lesz értesítve.

Az időnek fontos jele, hogy Turinban most két politica van. Egyik a Kormányé, másik a Királyé. Amaz nem akar ez idén háborút. Ez akar. — A Kormány Türt disponibilitásba¹⁵ tette. A Király adjutánsának tette. És *mondatik*, hogy titkos missióval küldte Párisba. — Türt tudósított Jan. 3 kán, hogy Párisba kell mennie, s hogy 15 napig lesz távol. Azt persze nem írta meg, mi végett ment, s ha csak ugyan titkos missiója van, nem is írhatta. — A „Hotel d' Espagneban” van szállva. — Önnök nem lesz nehéz magát tájékoztatnia szomszédja s a Herczeg által. Kérem tegye és értesítsen.

Én is tájékozom Önt a mennyire lehet; a *legreserváltabban bizalmasan*. Garibaldi maga mondta nekem, hogy ő tavaszkor kezd valamit, s kezd azon meggyőződésben, hogy a Kormányt maga után rántja. — Kérdém: de hát mit? és hol? — felelet: még nem tudja, még nincs terve, a körülményektől függ. Csak annyit mondhat, hogy a Duna torkolatától a Pó torkolatig van a tér, a melyet körülmény szerint választani fog. Majd értesít, ha terve megérik. — Az én nézetem az, (s mondám neki) hogy nem minden esetben áll, hogy a Kormányt maga után rántja. — Például nem, ha a Görög partokra, nem ha Albániába, nem ha Bulgáriába akarna kiszállani. A Dalmát partokat illetőleg pedig figyelmeztetem, hogy ott, az Olasz és Szláv elem közti rivalitás miatt, legfellegb csak az (Olasz) városok barátságára számíthat, de a Szlávokban, minden *kis* expeditio ellenségre találand. A határőrvidékre csak akkor *lehet* (ekkor is *csak* lehet talán) számítani, ha olly erős királyi sereg jelennek meg azon partokon, mely a győzelem chance-át *legalább is* egyenlővé teszi. — Beszélgetésünk után G[aribaldi] Turinban volt, szóllott a Királlyal, s elégedetten hagyta el Turint. Okom van hinni, hogy a Király goutirozza^{15/a} az eszmét, hogy Garibaldi initiáljon. — De persze a Király tudni akarja, mit mond Páris a dologhoz? s mert Türt avatva van G[aribaldi] terveibe, *meg lehet*, missiója e körül forog.

No már, ha megfontolom Ön titkos üzenetét, mely reám azon impressiót tette, hogy a Nagy Úr nem mi velünk, hanem a Keleti szláv elemmel akar dolgozni, nem lehetetlen, hogy G[aribaldi] tervének a Nagy Úr nem lesz ellene. Mert de deux choses une¹⁶, vagy reussiroz¹⁷ G[aribaldi], s akkor a Nagy Úr malmára hajtá a vizet, vagy bukik, s akkor debarrasirozta¹⁸ őt saját „alkalmatlan” személyétől.

¹⁴ Nigra Constantino gróf, olasz diplomata. Egy ideig Cavour titkáraként működött. 1859-től Párisban volt követ. Később pétervári, londoni, majd bécsi nagykövet lett.

¹⁵ rendelkezési állományba

^{15/a} fontolgatja

¹⁶ két dologból egy

¹⁷ sikertül Garibaldinak

¹⁸ megszabadította

Ezekkel kezébe adám a fonalat a tömkeleg kikutatására.

Nekem nézetem ez: rég mondtam a Nemzetnek a feltételeket, mik alatt a forradalom kívülrőli be vitelének felelősségét elvállalom: (háború, — szövetség Magyar hon függetlenségével, mint coordinált czéllal, s annyi segély, a mennyi kell, hogy Nemzetünket fegyverzetten csata rendbe állíthassuk). Ezt a Nemzet helyeslette. Én ahoz ragaszkodom. Ha valami Marsalla^{18/a} féle történik olly helyütt, melly hazánkra befolyással lehet, én azzal magamat nem identificálom¹⁹, hazám sorsát illy desperált^{19/a} koczkára nem dobom; hanem be várom igaz e, hogy a Királyi Kormány utánna indul, s cserben nem hagyja, ha csak ugyan nem hagyja, ezen támogatással igen is identificálni fogom magam, mert az megfelel feltételeimnek — ellenkező esetben én nem mozdulok.

Kétékedésben vagyok, városra vagy falura küldjem e e levelet. — Városra küldöm, a falura csak avisót küldök egyszersmind.

Igen szíves tisztelettel s hazafiui rokon érzettel

barátja
Kossuth.

Ugyan nem küldhetne nekem Tür által vagy 100 igen jó *gyenge* szivart, avagy egy pár font jó gyenge dohányt? — Szörnyű gyomor keverő disznóságokkal²⁰ kínlódom egy pár hét óta e nyomorult helyen.

3.

1862. január 9.

Kedves Barátom!

Nem tudván falun van e még, a mai postával Hauard adressére egy levelet küldök Párisba, mellyet nagyon szükséges volna mielőbb olvasná.

Szíves tisztelettel
barátja
Kossuth.

^{18/a} a Város Szicília szigetén. Itt szállt partra Garibaldi 1861 május 11-én 1000 önkéntesével. Ezzel vette kezdetét a nápolyi királyság megdöntéséért folytatott sikeres küzdelem.

¹⁹ azonosítom.

^{19/a} a reménytelen

bizalmas

Francisco d'Alvaro, exis de Genes
Jan 9. 1862.

Vedres Barátom

Meg mindig leszen vilaszát Decemberei leveleimre
már alig bírom a nyugtalanul váró küldöttest tartó-
zalni

Itt van az volt szóval elmondani mit én a Keleti
titokhoz Klajka által üzent - Nem kellem viszont
Klajka elmondotta önnek, mit üzent általa a szex
és az Ricasolinak a Római ügyben.

Az első kombinálva azzal hogy ványunkbass sem
mi sem történik számomra az az impressió, hogy
minthet jefermán elégtetlek és a Scláv elemre fel-
teti kombinációjukat Párisban. Ebből csak azon
esetbe németné ki magát valami amiggy accidenta-
lites számunkba, ha az üzent titok valósítása
ellen az Opciók intervencióna de é tudván ki
dől a dolg háta mögött azt nem fogja tenni, hanem
házáhat, különösen a Keleti hatást fogja hatóna
sággal megvakni.

Kérdés: nincs e kombinációban hogy midőn a
folyamok partja feggent fog a folyam túl partjának
ismán egyicoe? tantományai is felmondják a nomi-
nalis függést? hogy tenni fogják, ha csak Párisból
nehik meg nem tiltatik, az valószínű

A Római kérdésbeni üzenet nem practicus miután
ur mondatik hogy ha előbb a nej a temperalis hatalon
ellen nyilatkozik az Opció ~~partján~~ garmisson közössel
nem ellenérték szorán nyilatkozhassék, megfordítva
tehene csak practicus avu a propositio.

Után mint legyen ez annyit meg is jelent hogy én
lenéz a nagy ur nem alanya most felvenni

Coudalhozem ment ek vóna a legtapintatosabb mód
a Római kérdést elhozni, és a Rómeusét előkésíteni.

ment csak ez a mód választani az Olaszokkal és általában
ahány paragrafdolról hogy a Kármay kéreésben vagy éppen nem
vagyis mint másorendűi hatalom rekesse részt

Kérszohi a Kármay preposícióm hajlandónál megtalálott
lét volne hogy Klapka Kérésbe meggyes általa ahant Magyar
nah levelet küldeni. Le K nem minden most oda, uto reka
küldte Magyar tehát más iton van vagy lesz ezután

Ud se nek fontos jele hogy Turintan most két solitica
van Egyik a Kármayé másik a Királyé. Utamak nem ahaz
ek iton háborút ez ahaz. U Kármay Tízre iszponibi
tétisba tette U Király adjuvánsánah tette. U mondatik
hogy titkos missióval küldte Várákba. Tízre üdösítet
Jan Okán hogy Kérésbe kell mennie. U hogy 15 napig látt
távol Aket perse nem uto meg mi végelt ment u ha csak
ugyan titkos missiója van, nem is kúhat. U Kódel.
U Észagnek van szálva. Önnek nem lesz nehé nagyát
tájékoztatója promissiója u a Herceg által. Kérem tegye is
étesítsen.

En is tájékozom Ön a mennyire lehet, a legresekváltab
ban titkalmasan Janibali magá monita nehem hogy 8
tavaszhoz kezd valamit. U kezd akon meggyezésben hogy 8
a Kármayé maga után uántja. Kérszohi de hat mit? U hat
-feletet még nem tudja, még nincs terve, a körülményekből
függ csak annyit monihat hogy a Duna traholattól a Pó
traholaty van a tén a mellyre körülmeny szentén valan
tani fog. Majd étesít, ha terve u gérak. U én nézetem az.
(U mondám neki) hogy nem mindenesetben áll, hogy a Kármayé
maga után uántja. Például nem ha a Görög partonah, nem ha
Albanikba, nem ha Bulgariába ahanna húzállani. U Dálnát
partokat illetőleg pedig figyelmertetem, hogy ok, az Olasz és
Szlav elem közötti rivalitás miatt legjeltebb csak az (Olasz) vire
sol bánatságára számíthat, de a Szlavokban, minem hús
expeditio ellenszögbe találani U hat u örvicéhe csak akkor
lehet (csak is csak lehet talán) számítani, ha elly evés
közébe kéreg jelennek meg akon partokon mely a gyi utom
chance-az legutabb is egyenlőre iszpon. Beszélgetésünk
után U Turintan volt. Szóltott a Királygal, u előzetten
nagyat el Turint Chom van kinn, hogy a Király gortesz
za az eszmét hogy Janibalié imitaljon. De perse a Király
tudni ahanya mit mond Váris a cotozhoz. U ment Tízre
avatin van U tervebe, meg lehet misiója u körül forog
No más ha megfontolom Ön titkos üzenetet melly ream

uxon empességét tette hogy a nagy ur nem mi estünk
hanem a kelletikéval valómságot után dolgozom nem lehet
tétlen hogy G. tervehet a nagy ur nem lesz ellene mert
se deux choses une, vagy seussirez y. s'arriva a nagy ur mabudra
hajta arvát, vagy bűbűt is akkur debannatakorla ör s'ajd
alhatatlan szemeiyétől.

Akkor kezdte azzán a fonalat a tömbelég kelletatasana
Nekem nekedem ez: zig megmonitam a Nemzetnek a jelle
teleket mik az a ~~de~~ a luxucal ~~de~~ hivul s'oh be ~~ve~~ ^{talán} ~~szellem~~
felelősség ~~de~~ ^{elvallalom} habozni. Szóvalsig magyashen püszgelenisgeve
mint Coorináló ezellát ^{de} s'annyi segegy a mennyi lett hogy
Nemzetünkbe fegyverettel csatavendek allithasznili; Ez a Nem
zet helyesletle. Ez a hoz ^{de} szíveem. Ha valaki Mansallo fele
tönteni, olly helyre milly hazánkna cefityálal lehet ^{de}
akkal magamat nem isentificalon natam szívat illy ^{de} doze
vált hozhára nem dohom, hanem keszvésem igaz e hogy
hívölgi kivanány utánna árniel, s' csexben nem hagyja, ha
csak ugyan nem hagyja ezen tá megátalissal igen is isentifi
calm fogom onagam, mert az megfelel feltirekezesnek - ellen
teke esöthen én nem moxiulok.

Kéthetedeken vagyok vánosza vagy falvna hülygem e c
levélet. Vánosza nélkülöm a falvna csak avisót kioldok
egyzerszomni

Igen szives tisztelettel s hazajüri sokon cökettel

bánágy
Frogyut

Ugyan nem ualokhatne nehem Jónál vagy 100 igen jó gyenge szívet
de vagy egy jó s'örnyé gyenge öshidnye - s'ánnyá gyömbös keves
s'ánsádpál hómádom egy jó hie ita s'nyománál helyen

I.

4.

Albaro, 1862. január 13.

Kedves Barátom!

A mit Ujházytól²⁰ hallok, azon benyomást tette reám, hogy Ön nem kapta leveleimet. Pedig többeket írtam.

Írtam egyet (Gondolom X ber 19 kén), melyben tudattam az otthonról jelentéseket.^{20/a} Tudósítást kértem, hogy mikint állunk Párisban, s különösen: mi vigasztalót írhatok haza azon aggodalom megnyugtására, hogy a Bukarestből veszélyes agitatio Erdélyre francia sanctióval történik.

Írtam egy másikat: választ sürgetve, s az iránt, hogy a Horvát ügyi brochürenek Ön saját neve alatti ki adatását helyeslem, s azoknak szelidítését, a mik ingerelhetnek, a helyett, hogy engesztelnének.

Írtam egy harmadikat — a Keleti titokról, az itteni titkos politikáról és tervekről, s Türr Párisi látogatásáról.

Borzasztó dolog volna, ha ezen leveleimnek akár mellyike is rozszekzekbe került volna.

Kérem tudósítson, s adjon valami adresset, ha a magáé talán nem biztos.

Kedvem volna Pietrihez^{20/b} küldeni átadás végett az önhözi leveleket; nem hogy meg ne olvassák — hanem hogy megolvassák, ha tudnak Magyarul. — Nézetimet ép akkor kívánnám leginkább hogy ismerjék, midőn teljes biztosságban vélem magamat némi dolgokat gáncsolhatni.

Egykor azt írta, Kedves Barátom! hogy gonddal lesz, hogy Benedett²¹ a jó fogásra el legyen készítve, ha hozzá megyek. — Megtörtént e? mert ha erről biztos volnék, be mennék hozzá. De ha nem, nem.

Igen szíves tisztelettel

hű barátja
Kossuth.

²⁰ Ujházi László politikus, született Budaméron (Sáros vm.) 1795-ben, meghalt Sírmezőnek nevezett telepén (Texas) 1870-ben.

A reformkor radikális politikusa, 1848–49-ben kormánybiztos. Szabadcsapatával részt vett Görgey téli hadjáratában. A szabadságharc bukása után Észak-Amerikába vándorolt. Az amerikai polgárháború kitörésekor Washingtonba menekült s az Egyesült Államok anconai konzula lett. Később visszatért Amerikába. 1867. május 16-án nyílt levélben tiltakozott a kiegyezés ellen. 1870-ben öngyilkos lett.

^{20/a} Kossuthnak ezt a levelét közzétettük a Hadtörténelmi Közlemények előző számában. (1958. 1–2. szám, 256. oldal.)

^{20/b} Pietri (Pierre-Marie) 1809–1864. Francia politikus és közigazgatási szakember. 1852-től 1858-ig, az Orsini-féle merényletig (1858. január 14.), rendőrprefektus volt. Egy időben — Napoleon császár megbízásából — ő tartotta a kapcsolatot a magyar emigráció vezetőivel. A magyar ügy iránt jóindulattal viseltetett.

²¹ Benedetti, Vincent, gróf, francia államférfi (1817–1900). 1846-tól külügyi szolgálatot teljesített Kairóban, majd Konstantinápolyban. 1855-ben visszahívták Párisba a külügyminisztériumba. Az 1856-i kongresszuson titkári minőségben vett részt. 1861. augusztus 10-én torinói követnek nevezték ki. Ezt a tisztséget 1862 augusztusáig töltötte be. 1864-ben berlini követévé nevezték ki. Az elkövetkezendő években is külügyi szolgálatban állott és fontos politikai feladatokat végzett. Politikai pályafutása a császárság bukásával ért véget.

Albano Jan 13. 1853

Kedves Praxátom!

Ujra ismét hallok azon kengomást tette velem
s hogy az nem haptá levelemmel. Pedig ti-bbebet intam

Intam egyet (gondolom Xhe 19 kén) mellyben tudattam
az utkonarbi jelentésüket - Tudomást késtem
hogy mennyit állunk Sárászban s Küllönösen
mi nyasztatát ehatok háza azon aggodalom
megnyugtatósa'na hogy a Buhaszthóti vesztés
agrathe Excekyne francia sanctoral tóntérséki

Intam egy másikat válassz süageve, s az
inane hogy a Hovasz rígy brochuracendi
Ön saját neve alatt hi' adatasát helyeslen
s azoknálki felidítését, a mihi ingerelhetésé
a helyett hogy eszesztelvének

Intam egy hámszadikat a Keleti titokas'ok
az itteni titkos politikacso'ot is kereszthet
s Sárász fővársi látogatásánál

Borzasztó dolog volna ha ezen levelemmel
ahai mellyben is vgy herelke henile volna

Kérem tudósítsón, s azon valamin adásiget
ha a magáé talán nem bíatos

Kérem volna Pietrihez külleni atai'ok
vélget az önhöki leveleket nem hogy meg ne
olvassák - hanem hogy megolvassák ha tényleg
magyarul - Nézetimet s a hivatásom leg-
inkább hogy is menjék, midőn teljes vátosságban
velem magamat némi el'gohat ganeszölhatni

Egyon az is a Kedves Praxátom! hogy g'rossal
léss, hogy Benedetti a'je fogadásna elleggen hé
skrive ha hokká meggyel - megtörtént e? mert

hi erisöl birtos volnák beonennék horrá de ha
nem, nem

Igen faves títtelel hi bandája
Fogutt

Albaro, 1862. március 7.

Kedves Barátom!

Ma veszem Mart. 4 kei levelet s várom az ígértet -- a Pulszky iránti csodálatos értesítést (Febr. 28 káról), viszont én vettem Mart. 4 kén, s annyira megboszonkodtam azon embernek szemtelenül reám hivatkozni merése felett, hogy (itt kicsit rögtön nem lehetvén kapni) sár, víz és roszt egészségem daczára rögtön be gyalogoltam Genuába, hogy Önnek telegraph útján felelhessek. — Csak kapta, reményelem. — Szinte nyugtalanít, hogy Mart. 4 kei levele még nem említi — de nem tudom a posta órát, lehet, hogy levele feladásáig még nem vehette telegrammat, 4 óra tájban adtam fel.

Nagyon kívánnám tudni nyitját ez intrigának.^{21/a} Gyanítom, hogy Pulszky Bixio²² mögé bújhatott, ki őt csak azon időből ismeri, midőn megbízottamul ment Turinba — az az ótai escapádot²³ nem tudja. Jó lesz őt felvilágosítani, ha sejtelmem nem csalna, hogy általa próbált Pulszky a herczeghez be jutni. — Én csak annyit ismétélhetek, hogy elfogadni töllem a missiót, Cavournál Londonban léttem alatt képviselőm lesz, sőt különös kegyesség gyanánt kérti ki e megbízatást, ajánltnai s bemutattnai magát Cavournak, mint olytat, a kit választék, hogy általa legtitkosabb üzeneteit nekem megizenheti, így be mutatva, titkaiba be furakozni, s aztán Cavour háta mögött conspirálni, s conspirálván nekem impertinens modorban a függést s kapcsolatot eventualiter²⁴ felmondani azon esetre, ha Cavourral nem törnék, s háta mögött én is nem conspirálnék; — mind ezt én olly csömörletes politcái cynismusnak, olly infamis bűnnek tekintem — hogy ha úgy maradnék is ez életben, mint az ujom, s az ő jó hiszeműségét az egek minden angyalai lejőnének garantirozni, én neki többé nem hinnék, s vele viszonyba nem lépnek. — Én az óta Pulszkyt nem láttam soha, — — — Hanem azt hallottam, hogy jobbra balra kapkod a hajszához is, magát a fontos emberre akarván játszani. Futkos Caprérába, mint igen égő „forradalmár” — — más részt meg épen Ön Martius 4 kei levele vételekor nállam volt egy valaki *tekin-télyes* barátaink közül hazulról missióval, s ő ad vocem Pulszky²⁵

^{21/a} Ismeretes, hogy Pulszky Ferenc és Kossuth között szakításra került sor, a magyar ügy továbbvitelében eltérő politikai álláspontjuk miatt. Pulszky Kossuth-hoz írt 1861 január 18-án kelt levelében fejti ki a nézeteit, s ugyanebben a levélben közli, hogy nem tekinti magát a Magyar Nemzeti Igazgatóság képviselőjének a továbbiakban. (Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból. III. köt. 538. o.) Kossuth elítélte Pulszky magatartását, de a lemondását tudomásul vette. Írt Cavournak, hogy Pulszky megszűnt nála az ő képviselője lenni. Természetesen Pulszky folytatta a maga politikai tevékenységét, felhasználva addigi kapcsolatait.

²² Bixio, Girolamo Nino olasz tábornok. 1848-ban az olasz felkelő csapatokkal részt vett Velence, majd 1849-ben Garibaldi alatt Rómának védelmezésében. Az 1859-i háborúban mint őrnagy egy alpesi vadászcsapatot vezetett. Részt vett Szicília és Nápoly felszabadításában, elfoglalta Reggiot, s eldöntötte a Volturno melletti csatát. 1862-ben tábornoki ranggal az olasz hadseregbe lépett.

²³ kiugrást (Pulszky szakított Kossuth-tal. A „kiugrás” erre vonatkozik).

²⁴ esetlegesen

²⁵ szóba kerülvén Pulszky

azt beszélte, hogy P[ulszky] uram Vay²⁶ s Majláth Gyuriéknak²⁷ toltá fel magát emlékezetökbe levelei által; — barátom, maga olvasta Majláth Gyurihoz írott egy levelét.

Mi lehetett czélja a Herczegnél? — talán a jó Garibaldi szokott őszinteségével s nyakakodni nem tudó becsületességével vigyázatlanul többet mondott neki, mint kellett volna — talán azt gondolja Pulszky, nem roszt rehabilitatio volna Garibaldi expeditiójába^{27/a} kapaszkodnia, ha annak jó chance-a²⁸ van; talán szeretné tudni, mit mond erre a Király, s mert minap, hogy Turinban valék, én az entrevueről²⁹ senkinek sem szóltam, tehát senkitől sem fürkészhetett ki semmit — talán az jutott eszébe, hogy a Király nem fog tenni Paris tudta nélkül, tehát talán majd sejt valamit a Herczegtől, ha nálla *nevemben* kér audientiát; — talán Szemere is benne van a cselben; — mindez, mondom, csak talán, lehet, egy szó sem áll a sejtelemben, de a lépés olly különös, olly csodálatos, hogy vagy azt kell hinnem, gazság van a dologban, vagy azt, hogy fejét a sok Sanskrit és szó rag búvárkodás derangirozta³⁰.

Csak késő ne ment légyen telegrammom. De Ön levele 4 napig volt úton. Ha idő közben a Heczeg fogadni találta — az baj.

Hétfőn Turinba megyek. Ott leszek vagy egy hétig. Ha ez alatt írni akarna, kérem adressálja Irányihoz levelét.

A „Mihály”³¹ iránti politica részleteinek ismerete, s egy szó javunkra Couzához³² naponkint fontosabbá és sürgetőbbé válik.

Fogadjja igen szíves tiszteletmet

barátja

K.

²⁶ Vay Miklós báró — 1802—1894. Zemplén vármegyében kezdte politikai pályafutását. Itt alispán, majd követ lett. Az 1831-es kolerajárvány idején királyi biztosként működött. 1848-ig különböző magas politikai tisztségeket töltött be. A szabadságharc idején visszavonult. Később újra bekapcsolódott a politikai életbe. A konzervatív párt egyik vezéralakja volt. Az októberi diploma után udvari kancellárrá nevezték ki, de a kiegyezés meghiúsulása után lemondott állásáról. 1867 után koronaőr, majd 1888-ban a főrendi ház elnöke lett.

²⁷ Majláth György — 1818—1883. Mint Baranya vármegye országgyűlési követe kezdte politikai pályafutását 1839-ben. 1847-ben mint Baranya vármegye főispánja megjelent az országgyűlésen, ahol Széchenyivel együtt Kossuth ellen harcolt. Az 1848/49-es szabadságharc idején visszavonult. 1861-ben újra bekapcsolódott a politikai életbe. 1865-ben már udvari főkancellár. A kiegyezés után országbíró, majd a főrendiház elnöke lett. 1882-ben a m. kir. Kúria elnökévé nevezték ki.

^{27/a} Garibaldi 1862 tavaszára háborút szervezett, amit között Kossuthal is, de a részleteket nem beszélték meg. Az olasz királynak is tetszett Garibaldi elgondolása. A terv megvalósításához azonban a francia császár beleegyezésére lett volna szükség. Ez feltehetően nem következett be, mert Garibaldi terve nem valósult meg.

²⁸ eshetősége

²⁹ találkozásról

³⁰ megzavarta.

³¹ Obrenovics Mihály Szerbia fejedelme 1839—42 és 1860—68 között. Született Kragujevácon 1823-ban, meghalt Belgrádban 1868-ban. A vele való politika: és katonai együttműködést, — Magyarország függetlenségi harcának újból ki-robantása érdekében — Kossuth szükségesnek tartotta, s az otthoniakat is figyelmeztette a Belgráddal való jó együttműködés fontosságára.

³² Couza (Cuza) Sándor herceg 1858-tól 1866-ig Moldva és Havasalföld fejedelme. A Magyar Nemzeti Igazgatóság 1860 október-novemberében 30.000 fegyvert szállított Genuából Romániába azzal a céllal, hogy Székelyföldön fegyveres felkelést szervez. A román kormány a fegyvereket Galaconál lefoglaltatta és a nemzetközi diplomácia tudomására hozta a szervezkedést. Couzával az együttműködést Kossuth sikertelenül szorgalmazta.

A Herczegnek egyszer mindenkorra legyen szíves megmondani, hogy a míg Ön Franciaországban van, ha az Isten angyala presentálná is magát nálla nevemben — hazudik. — —

6.

S. Francesco d' Albaro,
1862. április 2.

Kedves Barátom!

Éjfél után írom e sorokat, midőn a néhány nap óta irtózatosan szenvedő szegény leányom kissé elcsendesedett. — Megnehezedett családi boldogságom felett a sors keze. — — Szegény Vilmám³³ nagyon nagyon beteg. — Szót nem találok leírni, mély bánat s aggodalom által terhelt állapotunkat, — és Nóm! szegény Nóm!! — — —

Betegünkkel e rideg, segélytelen magányban nem maradhatunk. — Holnap Nervibe költözünk — de mikint teszszük kocsira, s mikint visszük át a beteget — az Isten tudja. — —

Kérem ezentúl Nervibe címezze leveleit per Gènes³⁴. — Saját addressem alatt, míg más adresset adok. — Dr. Millingen angol orvos magán intézetében szállásolunk.

Károlyi Sándortól³⁵ az ide zárt távsürgönyt vettem. — Kérem keresse fel s mondja meg neki, hogy holnap, (ha Isten megsegít tűrhetően át esnünk az átszállításon) minden esetre holnap után expedialom Önhöz — a mi általa az otthoniaknak izenni valóm van. — Kérem várja azt be minden esetre.

Ohajtanám, hogy Sándor, ha lehet a Nagy Úrral is — legalább a Herczeggel minden esetre szóljon *titkon* (ez utóbbit Önnek nem lesz nehéz kicsinálni), s figyelmeztesse az alku veszélyére — öntsön beléjük hitet Nemzetünk harcra sóvárgó határozottsága iránt, s világosítsa fel az otthoni helyzetről, — s különösen legyen gonddal befolyásunkat azon nyilatkozattal támogatni, hogy szavamnak hihetnek, mert a mit én mondok és ígérek, a nemzet mondja és ígéri. — Rég sürgetek illy támogatást, nem magamért (nekem nem kell semmi — hisz nekem még az élet is csak bánat és bú) — hanem, hogy nekik, a hazának minél sikeresebben használhassak. — Nagyon fog hibázni

³³ Kossuth Vilma, született Pesten 1843 május 10-én, meghalt 1862 április 22-én Nerviben.

³⁴ Genuán át.

³⁵ Károlyi Sándor (1931—1906). Tanulmányai közben érte a szabadságharc, amelyben ő, mint a Károlyi huszárezred századosa vett részt Klapka parancsnoksága alatt. A szabadságharc bukása után Párisba emigrált, s csak az általános amnesztia után tért vissza. Itthon főképpen gazdaságpolitikai kérdésekkel foglalkozott.

Sándor, ha ez alkalmat elmulasztja. — Hiszen lehet a titkot úgy menagierozni³⁶, hogy minden veszély nélkül láthatandja a Herczeget legalább, — ne mulassza el.

Minden esetre várja be leveletem

hű barátja
Kossuth.

Megkaptam minden leveleit — nem vezett el egy is. Majd elszám-lálom a datumokat. —

7.

Nervi, 1862. április 4.

Kedves Barátom!

Be vergődünk irtózatossághoz közt. — Tegnap írnom lehetetlen volt, kezem nem bírta volna a tollat. — Szegény leányom ma jobban van. — De a helyzet a bolondulásig kétségbeesztő, mert innen politicalai működést vinni lehetetlen. — Leányomat innen el vinni nem lehet, tán hónapokon át hagyni idegenekre, irtózatossághoz gondolat, nőm pedig okvetlen ideglázba esik, ha őt itt magára hagyom, a hazafi kötelességei az atyáéval collisióba³⁷ jöttek — a választás szörnyű feladat, az összeegyeztetés lehetetlen. — Nem tudom mit csináljak.

Küldöm ide zárva az izenetet haza Károlyi Sándor számára.

Az itteni bajok, (miket Klapka habozása nagyon súlyosít) hosszú levelet kívánnának — nem vagyok olly lelki állapotban, hogy tehessem.

Azért a melléklethez alig adhatok mást, mint hogy ismételve tegnap előtti leveletem, Sándornak a herceggeli találkoztatását újra ajánljam. — „Appui”³⁸-ra van szükségünk hazulról.

Klapkát jó szíve azzal a vén kalandor Crouyval³⁹ compromittans barátságba hozta. — Mindig választó falakat húz a politikai s magány viszonyok közt. — Így tesz Pulszkyval is, kinek Londonban alig ment feléje is míg én voltam vele, — most meg kenyeres pajtási barátságba lépett. Nagyon nehéz dolog olly viszonyok közt az egyetértés. Aztán nincs erély! erély! erély! és következetesség.

Crouyt én nem láttam — mert ügynökének, Sarrut uramnak kereken megmondtam, hogy az egész Árpádsági Comediát souverainement ridicule⁴⁰-nek tartom, aztán, ha maga Árpád felkelne is a sírból,

³⁶ intézni

³⁷ összeütközésbe

³⁸ támogatásra

³⁹ Crouy-Chanel Agost herceg, magát az Árpádoktól származtató család Croy-Dülmen ágának leszármazottja, aki a magyar trónra igényt tartott. Sarrut Germain íróval könyvet is íratott azzal a céllal, hogy bebizonyítsa egyenesági Árpád-házi származását. Irányi Dániel írásában ezt megcáfolta. Crouy herceg együtt akart működni a magyar emigrációval, amit Kossuth határozottan visszautasított. Klapka tábornok azonban barátságos viszonyt tartott fenn vele, noha ő se ismerte el őt trónkövetelőnek vagy jelöltnek.

⁴⁰ tökéletesen neveltségnek

puszta neve, ha csak egy szövetséges hatalmat nem hozna uszályában — nem nyomna egy szemernyit az események mérlegében, hát még Crouy uram! — puszta nevetség! én nem akarok nevetségessé lenni, tehát aláz' szolgálja.

De az a Sarrut egy fáradhatlan hír harang, örökké kolompol. — S arra játsza magát, hogy a vén Crouynak *otthon* a mágnások közt fontos politikai barátai vannak — nem lesz rossz, ha a „Bolond Miska” Kipfelhausert^{40/a} neki biztatja, — gigantesque számárságnak bélyegezni e nevetséges pöffeszkedést — valami francia lap is felkaczaghatna a tolakodó pöffeszkedésen.

Adja át Sándornak szíves baráti kézszorításomat — s fogadja azt tiszteletem mellett Ön maga is. — Változhatlan indulattal vagyok

hű barátja

Kossuth.

8.

9. Via del Valentino (Borgo Nuovo),

Turin, 1862. október 17.

Kedves Barátom!

Irtózatos év nehezült fáradt fejemre.

Egyetlen leányomat sirba szállítám. Az atyai szív egy illy sebére nincs ír ez életben.

S midőn az Anyát, ki e csapás alatt össze roskadczott, — magam is vigasztalhatlan, vigasztalnom kellett volna; lelkem erejét emészté a gondolat, hogy nőmet ennyi lelki fájdalmak között egy betegséggel láttam küzdeni, melly már hónapok óta nem hagyott fel egyéb kislátást, mint vagy egy kínos halált, vagy egy halálveszélyes s borzasztón kínos operatiót, kétes sikerrel.

E tudomásom ön súlyával keblemen éltem át öt hónapot, — a legkínosabbakat életemben.

Végre megszakadt minden reményfonal, s nóm a lelkileg testileg kimerült martyr, irántami s fiai iránti szeretetéből erőt merített elhatározni magát az operatióra, mire az élethezi ragaszkodás nem volt volna képes reá bírni.

Irtózat napja volt az.

Irtózatosak a hetek, miket ágya mellett töltöttem.

Hála a könyörületes gondviselésnek; túl vannak élve, s nem roskadtam össze súlyuk alatt. Nóm veszélyen kívül — gyógyulásban van. — Már tegnap 8 órát töltött ágyon kívül, — s ma először ment végig saját erejével szobáinkon.

^{40/a} Tóth Kálmán „Bolond Miska” éleclapjának egyik alakja.

Pár nap alatt újra visszatérhetek a közéletbe, melytől a fáj-
dalmak viszatartottak, s a hazafi újra nyakába veheti a köteleességek
jármát, miket a természet kötelességei háttérbe szorítottanak.

S a járom terhét hordozni fogom; örömtelenül, elismerés vágya
nélkül, de az ernyedetlen kitartás bec sületés hűségével.

Ön részt vett s részvétet nyilatkoztatott atyai fájdalom iránt. —
Köszönöm, szívemből köszönöm.

De míg annyi s oly fontos események történtek a politicalai téren,
Öntől Aprilis óta nem vettem levelet.

Ezen csudálkozom.

És sokszor kérdem magamtól, valljon Ön e hosszú halgatása által
nem azt akarta e tudtomra adni, hogy a hajdani Magyar Nemzeti
Igazgatóság⁴¹ Klapka tábornok visszalépése folytáni megszűntével
Ön is megszűntnek tekinti a politicalai viszonyt, melyben irányomban
állott volt? —

Ha így volna, sajnállanám, nagyon sajnállanám, de ha még is
úgy volna, kérem tudósítson; — mert a dolgot sokkal fontosabbnak
tekintem, mintsem hogy kétségben maradhassak.

Reménylem minden körülmények közt jó barátok maradunk. Ré-
szemről erről tiszta lélekkel lélekelhetem. — De a hosszú halgatás
után — gondolom Ön is természetesnek fogja találni, ha tisztában
kívánok lenni az iránt is, valljon számolhatok e jövődében is arra,
hogy Ön folytatni fogja irányomban a múltbani politicalai viszonyt?
mit, hogy tegyen, őszintén ohajtom s szívesen kérem.

Azon feltevésben, hogy maradunk, a mint régóta voltunk, egy
pár szót írok a helyzetről.

Ma hozzák a Lapok Drouyn de Lhuysnak⁴² Thouvenel helyére
neveztetését.

Az Imperialis politica a Solferinói győzelem óta tele van incon-
sistens⁴³ bakugrásokkal. — Villafranca — a flotta Gaëta előtt —
Mexico — Montenegro feláldozása — Mihály herczeg felbizgatása, s

⁴¹ Magyar Nemzeti Igazgatóság: az emigráció 1839 május 6-án alakult ve-
zető szerve. Elnöke: Kossuth Lajos, tagjai: Klapka György és Teleki László
voltak. Az igazgatóság célja Magyarország felszabadítása volt, külföldi segít-
séggel.

Az Igazgatóság egyik tagját, Teleki Lászlót 1860-ban Drezdában a rendőr-
ség elfogta és kiszolgáltatta Ausztriának. Klapka György pedig 1862 június
6-án kelt, Kossuth-hoz intézett levelében mondott le a M. N. Igazgatóság-i
tagságáról. Ezzel a Magyar Nemzeti Igazgatóság megszűnt. (Lásd: Kossuth
Lajos: Irataim az emigrációból. III. köt. 728 o.)

⁴² Drouyn de l'Huys francia államférfi, szül. Párizsban 1805. november 19-én,
meghalt 1881 március 1-én. Kezdetben diplomáciai pályán működött. 1842-től
mint képviselőházi tag tevékenyen részt vett azokban a mozgalmakban, ame-
lyek az 1848-as februári forradalomhoz vezettek. Az 1848/49-i alkotmányozó és
törvényhozó gyűlésekben a jobboldal egyik vezére és Napoleon bizalmasa volt.
1848–55-ig kisebb megszakításokkal külügyminiszter volt, s részt vett az 1851.
december 2-i államcsíny előkészítésében. A krími háború alatt 1855-ben meg-
kellett válnia hivatalától. 1862-ben III. Napoleon kérésére újból elvállalta a
külügyi tárcát.

⁴³ következetlen.

aztán elhagyatása stb. nem átgondolt terv, hanem szeszélyes, önma-
gávali tisztába nem lét szökdelései.⁴⁴

Hanem, hogy a Római kérdésben Napoleon *most* nem engedett,
azt természetesnek találom.

Az Olaszok s fél Europa azt mondták volna: még sem hiában
vértett Garibaldi, mert bukásában is bele srófolta Napoleont Roma
kiűrtésébe.

A semmibe nem kerülő olcsó liberalismusban hangos Anglia meg
azt kiáltotta volna: „Lám, megijedt az Angol Meetingektől.”

Ismerni kell a francia Charactert. Azon Francia uralkodó, kiről
az a hír kap lábra, hogy „il à cédé à la pression étrangère”⁴⁵ s még
inkább az, hogy „il à eu peur de Anglais”⁴⁶ nem soká maradna
székében.

Volt neki egy gyönyörű alkalmá, mit elszalasztott. Midőn a Római
Conciliumra összegyűlt Püspökök hetyke kihívó hangon kérkedtek a
Pápai szék szikla erejével; ha Nap[oleon] azt izeni Rómába „Nagyon
örvendek, hogy nincs támaszomra szükség; induljon seregem haza”,
egész Europa kaczagott volna a comicus látvány felett, mikint röppent
volna szét halál rémülten Romából a kivonuló sereg szárnyai alatt
a hetyke fekete sereg. — — Ritka ember tudja használni az elröppenő
alkalmat. —

Azonban, ha akkor ki nem vonult a Császár Rómából, hogy *most*
kivonulni nem fog, midőn kivonulása intimidált⁴⁷ engedésre magya-
ráztatnék, azt ugyan előre látni nem nagy ész kellett. — Bár az én
nagy bámulatomra itt e tájon igen sok ember van, a ki nem bírta
belátni, hogy Garibaldi oktalan echauffurjából⁴⁸ a Római kérdésre
hátráltatásnak, nem előmozdításnak kell következni.

Nekem úgy látszik, hogy Thouvenelnek Drouyn de Lhuys általi
felváltása annyit tesz, mint ha a Császár mondaná: „Ah! vous croyez
me pouvoir intimider”⁴⁹ — — azért sem. — —

De ostobább embernek kellene lennie, mint a minő, ha át nem
látná, hogy a Római occupatio hosszúra nyújtása nem csak igazság-
talanság Olasz Ország iránt, hanem politikai bűn ön maga iránt. S
azért úgy gondolom az electio manoeuvreje⁵⁰ által iparkodand magán
segíteni, s Romából kivonulását a francia nép akarata iránti respectus
színébe öltöztetni. S a nép, melly neki meg nem bocsátotta volna, ha
idegen pressiónak engedendett, isteníteni fogja, hogy a francia nép
akaratahoz alkalmazkodandott.

Persze e számítás arra van építve, hogy az események várni fognak
jövő tavaszig. Fognak e? nem tudom, de ha várni találnak; s az új

⁴⁴ A levélnek ezt a bekezdését Kossuth Lajos „Irataim az emigrációból”
c. művének III. kötetében a 719. oldalon idézte.

⁴⁵ „engedett az idegen nyomásnak”

⁴⁶ „fél az angoloktól”

⁴⁷ megfélemlített

⁴⁸ csetepatéjából

⁴⁹ „Ah! önök azt hiszik, hogy engem képes megfélemlíteni.”

⁵⁰ választások fortélyai

választási Kamara az evacuatio mellett nyilatkozik, akkor Drouyn de Lhuyst szépen utazni küldik, s Thouvenelt visszaiktatják.

Ezt az első aligha sejtí, de csatlakozom e, ha azt hiszem, hogy a második tudja.

Én mint Magyar nem verem falba a fejemet, ha az Olaszok Rómát még egy ideig meg nem kapják. Nagyon hujongató nemzet ez. Kapják meg ma Rómát, s két évig csupa örvendezésből semmit sem tésznek. De ha nem kapják, tesznek más valamit, mert az Olasz probléma azok közé tartozik, mik fél úton meg nem álhatnak. — S az a más csak Velence lehet.

Borzasztó csak reá is gondolni, hogy az Olasz Agitatio illy impracticus irányt vett. Roma s mindig csak Roma; — és nem Velence! — Mintha Bécs egész Olaszországot megvette volna, hogy a baráttal, (kiknek köszönhetik lételüket) ujat húzzanak, s az ellenséget békében hagyják.⁵¹

De mert így van, nem akarják e a Tuillériákban belátni, hogy tanácsos az Olaszok figyelmét más ösvényre terelni? — Mert hiában, még egy Napoleonnak sem lehet kellemes dolog egy tüzes Nemzet igazságos panaszaival hosszú ideig dacolni.

Igaz, az Olaszok még nem készek egy Osztrák háborúra, ha azt egyedül kellene küzdeniök. De Páris erőt adhatna nekik a nélkül, hogy a háborúban egyenes részt kellene vennie.

Ha a Császár annyit mondana: ha bele tudjátok az Osztrákot manoeuvrirozni, hogy vagy ő támadjon meg titeket, vagy a támadásra nektek plausibilis⁵² okot szolgáltatson, annyiról assecurállak⁵³, hogy Lombardiát nem engedem megtámadni. Azt mondom az Osztráknak: magad állítád fel az elvet 59 ben, hogy valaki belligerens⁵⁴ is, neutralis⁵⁵ is lehet. — Ez elv folytán azt mondom: Lombardia nekem adatott, én az Olasznak adtam, de nem ingyen.⁵⁶

9.

Turin, 9. Via del Valentino, 1862. november 6.

Kedves Barátom!^{56/a}

Az itteni antediluvianus⁵⁷ posta szabályzat folytán biztosított leveleknél az ember előbb értesítést kap, hogy levele van a postán, de nem mondják meg, honnan jött, aztán személyesen kell az embernek

⁵¹ Kossuth Velence felszabadításától a magyar ügy előrehaladását várta. Ezért nagyon elkeserítette, hogy az olaszok elsősorban Róma, nem pedig Velence felszabadításán fáradoztak. Az olasz-francia viszony kedvezőtlen alakulása a bécsi udvarnak jól jött, a magyar ügyet pedig hátráltatta.

⁵² nyilvánvaló

⁵³ biztosítalak

⁵⁴ hadviselő

⁵⁵ semleges

⁵⁶ A levél befejező része hiányzik.

^{56/a} A levél 4., 5. és 7. bekezdését Kossuth kisebb változtatásokkal és elhagyásokkal idézte „Irataim az emigrációból” c. művének 719. oldalán.

⁵⁷ özönvíz előtti

érte menni, mit nem mindig tehet az ember nyomban, s nem is igen siet tenni, mert az én tapasztalásom szerint legalább a biztosított levelek többnyire kolduló levelek.

Igy lön, hogy önnek m. h. 29 kéri levele csak ma érkezett kezemhez, de tökéletes épségben. Mióta Olasz honban vagyok, leveleimet itt bizonyosan nem bontja fel senki. — Eltévedés, el veszés történi — mert rendtelenebb pósta kezelést alig láttam valaha; de levél felbontás soha.

Szíves indulata biztosítását köszönöm. Hazafiui készségére számítok. A hasznos tevékenység alkalmának ottani megítélését természetesen, hogy teljes megnyugvással bízom saját tapintatára.

Különben is a mysteriumok, mikre becses levele vonatkozik, sejtelmemen kívül esvén, nem bírok alappal a Párisi titkos czélatok megítélésére, ha ugyan vannak, min kételkedem; sokszor történt már, hogy a világ mély combinatiókat s meszsze vágó terveket tulajdonított N[apoleon] Császárnak; mikor neki semmi terve sem volt, s mély combinatiók honorált politicája abban állott: hogy semmi határozott politicája nem volt, menni hagyta az eseményeket, s en attendant⁵⁸ azt határozta, hogy majd meg látja, hogy mit határoz.

Meglehet, vannak titkos czélatok; azt nem tudom, de azt látom, hogy a Nagy Úr trónja biztosságával, energiájában megfogyatkozott — szeretné, hogy a Nap megálljon; mert ő magát kényelmesen érezi, (de biz azt a Nap még sem teszi); a Császárné, a papok s a hiában simogatott legitimista befolyás hálói naponta sűrűdnek körülte; — azért sokszor maga sem tudja mit akar, s a határozat el napolásában keres menedéket, (mint a Római kérdésben), majd ismét egy nap velleitásokat⁵⁹ érez egy vagy más helyütt Crisis^{59/a} felé tolni az események kerekét, (mint nehány hó előtt Belgrádban), más nap megretten a szellemektől, miket felidézni segített, s vizet önt a tűzre, mit maga szitogatott, (mint legközelebb Belgrádban), de tudja, hogy annak, ki a Francziák felett uralkodik, mindig kell tennie valamit künn, nehogy benn legyen kénytelen többet tenni, mint szeretne, — de fél, hogy ha közel tesz valamit, az események logicája túl szárnyalja szándokait; — azért tért keres a működésre Chinában, Siamban, Madagascarban, Isten tudja hol, s néha hajánál fogva húz elő alkalmat a czéltalan házsártoskodásra — mint Mexicóban⁶⁰ — s aztán,

⁵⁸ addig is

⁵⁹ hajlandóságokat

^{59/a} Napoleon császár egy ideig komolyan támogatta Mihály fejedelemnek egy erős Szerbia megteremtésére irányuló törekvéseit. 1862 tavaszán konkrét háborús terv is született, amelyet 1863 tavaszán valószínűleg volna meg. A császár azonban a tervet hamarosan elejtette. Politikáját egyre inkább az ideakapkodás jellemezte.

⁶⁰ 1861-ben Mexikó köztársaság lett, elnöke Juarez. A belső reakció támogatására 1862 januárjában francia, angol és spanyol hajóhad szállta meg Vera-Cruz-t. A franciák szertelen követelései miatt a spanyolok és angolok egyezséget kötöttek Mexikóval. III. Napoleon 1863-ban újabb csapatokat küldött Mexikóba s 1864-ben Miksa osztrák főherceget — Ferenc József öccsét — császárrá koronáztatta. Az Egyesült Államok a polgárháború befejezése után felszólította III. Napoleont, hogy vonja ki csapatait Mexikóból. A francia csapatok kivonulása után a köztársaságiak győzelmet arattak, Miksa császárt elűgták és 1867-ben főbelétték.

ha nem dőlnek le fenyegető szavára Jeriko falai — azt mondja: *coute que coute*⁶¹, le kell döntenem, benne vagyok, (maga sem tudja miért?), nem érek reá egyebet tenni, míg ezt nem végzem; — addig álljon meg a világ kereke. — Hogy szeretne semmi mást nem tenni, míg Mexicóval nem végez, azt tudom; de hogy a világ kereke azért bizony meg nem áll; azt is látom.

Szomorú: hogy az, kit Ön Europa urának nevez, ezen habozó, ezen negatív politikája folytán, gyakran oda van redukálva, hogy abban törje fejét, mikint denaturálja, mikint zsidbassza el horderejében a kombinatioján kívül történő eseményt — mint most a Görög forradalommal történik. „Nem avatkozni; azon lenni, hogy persona grata választassék Királynak, de nem engedni, hogy a Görög forradalom⁶² Keleti Crisissé fejlődjék.” — (Az Angol is csak ezt akarja, az Angol, a ki politikájának tengelye: „*jalousie de là prépondérance continentale de là France*”⁶³ — s „Europa ura” felejt, hogy hiba azt tenni, mit az ellenség óhajt.)

Még lássa Ön N[apóleon] III. után nem fog N[apóleon] IV. következni; — a „*die Geister, die stets verneinen*”⁶⁴ politikával, Taleyrand-ként⁶⁵ keresztül lehet sántikálni az események phásisain, de nem lehet dynastiát alapítani.

Igy fogom én fel a Párisi Situatiót.

A mi hazánkat illeti, azt én mindig tudtam s tudom, hogy Magyar Ország *mint czél*, N[apóleon] Császár eszméiben soha sem existált, s nem is existál; — de azon csodálkozom, hogy annak, mint *eszköznek*, semmi más által nem pótolható fontosságát nem bírja felfogni — nem bírta 59 ben, különben nem állott volna meg Valleggiónál^{65/a}, — nem bírja most, midőn, ha Rómából kimenni nem akar, de azért jövőendő complicatiók esetére az Olaszt sem akarhatja ellenségevé tenni, — annak figyelmét Romáról elfordítani érdekében áll — s nem bírja most, midőn tetszik, nem tetszik, a Keleti crisis márol hónapra nya-

⁶¹ kerül, amibe kerül

⁶² A királyt támogató udvari párt és a demokrata párt közötti ellentét forradalmi megmozduláshoz vezetett. A hadsereg is a király ellen foglalt állást. A király távollétében katonai lázadás tört ki és a demokraták által összehívott országgyűlés a királyt trónvesztettnak nyilvánította.

⁶³ „gátat vetni Franciaország continentális túlsúlyának”

⁶⁴ „állandoan tagadó szellemű”

⁶⁵ Talleyrand — francia államférfi. 1799-től I. Napoleon külügyminisztere. 1808-ban kegyvesztett lett. Napoleon 1812-i oroszországi veresége után a Bourbonok pártjára állt. 1814-ben XVIII. Lajos külügyminisztere. A bécsi kongresszuson sok kedvezményt biztosított hazája részére. 1830-ban Lajos Fülöp szolgálatába állt.

^{65/a} a Észak-Olaszországban, Solferinótól keletre fekvő kis helység.

Ismeretes, hogy 1859 áprilisában Franciaország és Szardínia háborút indított Ausztria ellen. A franciák és az olaszok Magentánál és Solferinónál döntő vereséget mértek az osztrák csapatokra. A győzelmet azonban nem fejleszthették tovább, mert a francia császár — megrémülve az olasz népmozgalom fellendülésétől —, titkos találkozáson megegyezett az osztrák császárral. Ezzel megszegte szövetségi kötelezettségét, mely szerint a háborút addig kellett volna folytatni, míg egész Felső-Olaszország fel nem szabadul az osztrák uralom alól.

A solferinói csata után Napoleon és Kossuth Valleggióban találkozott, ezért tesz említést erről a helységről.

kára nőlend. — Ön úgy látszik gyanítani, hogy mély combinatiók vannak készülöben a Poroszsza az Osztrák ellen. — Nem hiszek bennök, — az illy combinatiók sokkal mesterkétebbek, mint sem az „imprevuek”⁶⁶ bökkenőjén százszor meg ne törjenek, mi előtt elkészültek. — A mit én meg nem foghatok az, hogy ha a Császár csakugyan az Osztrákra akar célozni, mikint nem bírja azt fel fogni, hogy az Osztrák Velenczében, a Rhénusnál, az Oriensen — mindenütt! igen hatalmas ellenségnek fog bizonyodni; de a Magyar Országi mezon infinitesimaliter⁶⁷ gyöngé — annyira gyöngé, hogy míg másutt Solferinói csatákra is csak egy Zürichi béke következik, Magyarországon 100 ezer francia megjelenését, az Osztrák háznak — a Napoleonidák Júdásának — ösze roskadása követné, jó formán csata nélkül — s hogy erre az Oriensi crisis akár mikor szintolly könnyű, mint legitim alkalmat nyújthatna; — hogy tehát azt a Tuillériáknak, ha elő nem idézik is, — nem kellene akadályozni — XIV^{ik} Lajos bizonyosan nem legyezgette volna Austriát mint 3^{ik} N[apóleon] teszi.

Ezeket csak azért említem, hogy Corollarium⁶⁸ gyanánt meg mondhasam, mikint én ügyünk initiatíváját nem Párisból várom. Hanem, mert a Nagy Úr, bizony Nagy Úr — szeretném tudni politicáját, (ha „a semmit nem akaráson kívül” van;) miszerint tisztában lehessek az út s mód iránt, mikint kell fejére érszteni az események logicáját.

Ne féljen hát kérem leveleim elveszhetésétől; legyen szíves engem az előfordulhatókról értesíteni, — mint a múltban tevő — pro superflua cautela,⁶⁹ nem látom át, miért ne zárhatná be Nigra a Dépêche táskába Önnek csiklándósb leveleit.

Engedje meg egyébaránt, hogy utolsó levelének három pontjára némi észrevételt tegyek.

1. Ön Turinnak Páristoli függését absolute korlátlanak hiszi, elannyira, hogy azt hinné, a Cs[ászárnak] csak egy szavába kerül, hogy V[iktor] E[mánuel] minden Magyart az elsőtől az utolsóig ki üzzön Országából. De már, engedelmet kérek, ezt kereken tagadom. — Nagy az a függés némelly dolgokban, némellyekben, (mint a Római kérdésben) pro memento⁷⁰ határtalan. — De azért némelly dolgokai még ha akarna sem tehetne V[iktor] E[mánuel], ha mindjárt háborút izennének is neki Párisból — nem tehetne, mert tennie absolute lehetetlen. — A supponált⁷¹ példa is ezek közé tartozik. A különben is minden belső becs nélküli Magyar legiót megszüntetnék, 2½ frankos alamisnát megtagadhatnák a Cuneobeliektől,⁷² ha a Cs[ászá]r úgy akarná, de hogy egyetlen olly Magyart, ki törvényt nem sértett, ki üzhetnének az Országból, — azt már tagadom. — Ez lehetetlen. —

66 váratlan események

67 végtelenül

68 összegezés

69 fölösleges óvatosságból

70 pillanatnyilag

71 feltételezett

72 Cuneó. Észak-Olaszországban, Turintól délre fekvő helység. a magyar emigránsok egyik tartózkodási helye.

Sok más illy lehetetlenség is van. — Am próbálja meg a Cs[ászá]r azt kívánni, hogy Sardiniát adják át neki, hogy Rómáról lemondjanak, Ezen a Májusi absurd egyezkedési tervet fogadják el stb. stb. tapasztalni fogják Párisban, hogy Turinban a függésnek határa van, — s nevezetesen, hogy e határ, ha nem közelebb, ott minden esetre kezdődik, ahol az Olasz népnek V[iktor] E[mánuel] iránti ragaszkodása, következők V[iktor] E[mánuel] trónjának biztonsága végződnék.

Többet mondok: még a Velencei háború sem függ egészen a Cs[ászá]r engedelmétől, ha azt Turinban százszor így kötelezték is. Ezen kötelezés súlya okozhat húzást halasztást, késleltetést; — de ez csak egy bizonyos ideig mehet, s van határ, mellyen túl nem mehet, mellyen túl a háborúnak meg kell lenni, *meg lesz*, ha még úgy tiltás is Párisból; — Ah! — ha Rómát oda adná nekik a Cs[ászá]r, az más, akkor 5 évig el hujongatnának az Olaszok örömlükben Velence nélkül — de ha Rómát nem kapják, a Velencei háborúnak egy, leg-főlebb két év alatt meg kell lenni — *meg lesz*, ha a Cs[ászá]r még úgy ellenzendi is.

Neki egyébiránt vigyáznia kellene, hogy a hűrt túl ne feszítse. — Borzasztó arányban terjed ellene Olasz honban a gyűlölet. — Bizony bizony örökös vetélytársának, az Angolnak markába fogja kergetni e Nemzetet — s egy nagy, tán véletlen Crisis reggelén isolálva fogja magát találni Európában — mert akár mint mosolyogjanak bár szemébe — a Fejedelmek őt gyűlölni fogják mind halálig par principe,⁷³ — a népeket pedig vagy nem tudta meg nyerni, vagy szándékosan elidegeníté.

2. Említé Ön, Kedves Barátom! hogy irányom, határozatom nem mindig találkoztott Ön helyesléssel. — Ezt szívemből sajnálom. De hogy Ön, ki annyi politicalai tapintattal bír, ennek példájául éppen a Confederationalis projectumot^{73/a} hozza fel, azon meg vallom, csodálkozom. A milly természetes, hogy Szemere Bertalan uram (a 861. Octoberi Patens ügyvéde) e projectumot megtámadta, s hogy a Bécsi lapok freneticus dühbe jöttek ellene, (a mi nekem nem csekély elégedést is adott) ép olly természetesnek találom azt is, hogy mind azok, kik a Magyar alkotmányhoz ragaszkodnak ugyan, de a Revolútiótól rettegnak, — vagy azt csak mint pis allen-t⁷⁴ fogadják el, vagyis — submitálnak⁷⁵ neki, ha nem akadályozhatják — a projectumtól borzadalmasan megijedtek, (mert ezen eszmének csak megpendítése is a *legpracticusabb* lépés a Szabadság harcznak *lehetséggé tétele* felé,

⁷³ elvből

^{73/a} a Kossuth által kidolgozott (1862. május 1.) „Dunai konföderáció” néven ismert tervről van szó, amely államszövetségben, vagy egy szövetséges állam keretében egyesíténe a Duna-völgyben fekvő államokat.

A terv nyilvánosságra hozatala nagy politikai vitának volt kiindulópontja. A konföderációs tervvel Kossuth „Felvilágosítások a Dunai Confoederatio projectumához” c. írásában részletesen foglalkozott. (Lásd: „Kossuth Lajos irata!” VI. kötet 12—23. o.)

⁷⁴ rosszabbat

⁷⁵ behódolnak

mellyet 13 év óta kigondolhatánk) — legyen szíves végig futni a százánál több magyar látogatója nevét, kikre hivatkozik, hányat talál köztük, a ki semmi áron nem akar alkudni az Osztrákkal? — hanem én is ösmerem ám a szellemet otthon — s jobban, mint valaki ösmerheti, ösmerem azon elemek, azon elem *massák* szellemét, azon száz ezernyi ezerek szellemét, kik persze a Casinóban nem debattiroznak, sem utazni nem jönnek, de kiknek „ajkain buzgó imádság epedez” a szabadsági harc után, s kik a Némettel semmi áron ki nem békülnek. S el mondjam e ezen *massák* józan tapintata, azon Magyar józan ész, melly engem 48 ban olly bámulatosan megértett, mint én őt megértettem — melly akarni tudott, midőn az Ország bölcei vagy elhagytak, vagy desperáltak, el mondjam e mikint ítétek *eze* a projectumról? im e szavakkal ítétek:

„Kül segélyre van szükségünk — de gonosz a mi Országunk fekvése, nem lehet hozzánk férni; a kül segélynek út kell más tartományokon, hogy hozzánk juthasson. — Kossuth uram utat akar nyitni projectumával — értjük; — de értjük azt is, miért beszél csak maga nevében, s miért nem ígér semmit a mi nevünkben — azt akarja mondani: a Confederatio el vagy nem fogadása a Nemzetgyűlés dolga. Ó utat tör nekünk a felszabadulásra, s azt gondolja, van elég eszünk megérteni, hogy az majd a mi dolgunk elfogadni, el vetni, vagy módosítani azt a javaslatot, mellyre szüksége volt K[ossuth] uramnak a végett, hogy fel szabadulhatásunkra utat nyisson.”

Így fogta fel tervemet a nép józan tapintata. — *Ez tény.* Én persze köröm szakadtáig védném a tervet, mert csak az adhat Magyarországnak függetlenségének biztosságot; de az elfogadás a nemzettől függ.

A politica az expediensek tudománya. — Nagyon téved, a ki az expediensek horderejét absztrakt elvek szempontjából ítéli. — Még inkább téved, a ki azoknak nézeteit, kik hazafiak ugyan, de naponta azért imádkoznak, hogy múltjék el tőlük — ha lehet — a forradalmi harc pohara; vagy kik beszélnek ugyan forradalomról, de minden lépéstől, melly azt realizálni ígérkezik, megrettennek — téved, mondom, a ki ezek nézeteit a Nemzet nézetének veszi. — Nem az.

3. Teljes, tökéletes joggal, igazsággal neheztel Ön hazafiui érde-meinek el nem ismerése felett ugy Olaszthonban, mint a hazában. — A hálátlanság otthon, fájdalom! nemzeti jellemünk chronicus nyavalyája. — De hiszen mi e szóban „Hon”, nem csak az élő Nemzedéket szeretjük, különben undorral fordulnánk el a köz élettől — szeretjük benne mind azt, a mi becszet ad lételünknek, s erőt kitartani a kötelesség küzd homokán, nem elismerésért, de mert kötelesség. — A mi Olaszhont illeti: én megkísérték mindent, mindenütt, Önnek kieszközölni az elismerésnek azon csekély jelét, melly iránt nekem bizalmasan említést tón. Nem megyen. Lehetetlen. Cavour halálával meg eltűnt a mester szellem, melly mert nem gondolni a Caste-ok morgásával — most senki sem mer — kivált nem mer szemben azoknak zúgolódásával, kik a hadseregben minden előléptetést neheztelnek. — Bor-

zasztó soldatescai susceptibilitás⁷⁶ uralkodik itt. — Mindenki vissza retten a gondolatól, hogy valakinek Olasz tábornoki cím adassék, a ki nincs activ szolgálatban — nem Olasz polgár — nem volt a déli Campagne következtében vissza utasíthatlan kénytelenség, (mint Garibaldi tisztjei), vagy éppen külföldön van. — A Király nem mer kormányozni Ministerei ellenében, — Ratazzi^{76/a} katonai dolgokban a legcsekélyebbet sem meri Petitti nélkül — Petitti pedig borzasztó schlandrián és nem mer semmit Lamarmora⁷⁷ jóváhagyása nélkül — Lamarmora végre decidált⁷⁸ ellensége mindennek, a mi idegen.

Sajnos; de így van, — ha még életünkben tette nyílik alkalom — én — arról biztosíthatom — fogom tudni becsülni az érdemet, s lesz módunkban igazságot szolgáltatni.

Fogadja szíves üdvözetemet. Vagyok tisztelettel

barátja Kossuth.

10.

9. Via Valentino,

Turin, 1863. február 11.

Kedves Barátom!

Vettem s köszönöm bences levelét.

Kívánság folytán addressemül adom: Monsr. Joseph Olivieri 34. Via Santa Chiaza, Turin. — Belső borítékra: K.

A mit szíves volt Ön Emlékiratáról velem közölni, nem lehet nem helyeslenem, mind practicus hord ereje, mind alkalom szerűség tekintetében. Csak azt óhajtom, hogy sikerüljön Önnek biztosítani azt, hogy az illetők resolválják⁷⁹ magokat az emlék irat figyelmes elolvasására; mert hiszen — nem kevésbbé tudja Ön, mint én, hogy a hatalom kényelem székében el lustul az értelem, — nem szeretnek olvasni. — Én legaiább úgy tapasztaltam, hogy a mit beszéd közbeni indoctrinálással nem képes az ember elérni, emlék iratokkal ritkán lehet elérni.

A mit Turint illetőleg javasol Ön, kétségtelenül nagyon practicus; de alig hiszem, hogy itt sikerét lássuk. Sőt még arról is kételkedem, hogy Nigra elküldte, vagy küldi a Memoiret Pasolininak, — ha csak

⁷⁶ katonai elfoglaltság

^{76/a} Rattazzi (Urbain), született 1808-ban. Meghalt 1873-ban. Olasz államférfi, politikus. 1862 márciusától 1862 december 1-ig olasz miniszterelnök.

⁷⁷ La Marmora, olasz hadvezér és államférfi. Született 1804-ben, meghalt 1878-ban. 1848-ban a szardíniai hadsereg tábornokává nevezték ki. 1848 novemberétől 1849 februárjáig hadügyminiszter volt. 1849 novembere után újra átvette a hadügyi tárcát. 1855-ben ő vezette a 15.000 főnyi szárd sereget Krimbe, az angolok és franciák megsegítésére. 1856–59-ig harmadízben volt hadügyminiszter. 1859-ben pedig vezérkari főnök. A háború után miniszterelnök volt 1860 januárjáig, majd 1864–66-ig. Miniszterelnöksége idején kötötték meg a szövetséget Poroszországgal Ausztria ellen. A custozzai csata után lemondott állásáról. Ezután mint képviselő tevékenykedett.

⁷⁸ határozott

⁷⁹ rászánják

— például a Palais Royal-ból avisót nem kap, hogy tegye. — Én Pasolinival igen jól vagyok, azonkívül pedig fiaim minden napias kedvesen látott vendégek Salonjában, (mint általában minden Turini Salonban — már a mit Société-nek neveznek). — Ez nekünk kényelmes módot ad egymásnak egyet mást megizenetni. — Megkérdeztem (tehetem sans géné⁸⁰) kapta e Nigrától a Memoiret? — Azt hiszem, hogy nem.

Itt a program még mindig: „paix, repos, reformes, économie”.⁸¹ Ez a Kamarák fillérkedő propensitása⁸² által encouragierozva⁸³ a nevetésigis megyen. Például: Belgrade nagyon fontos pont — nagyon. — Az ottani Consul Generale — Scovasso⁸⁴ — ki egyenesen a mi érdekünkben, s általam ki dolgozott utasításokkal volt oda küldve, legközelebb engedelmet kért, hogy ha fontos detail jelentés szüksége adja magát elé — a mit chiffreben írni s olvasni egyiránt késedelmes, — futárt küldhessen, minthogy a posta minden felé — Scutarinak is, Constantinápolnak is Osztrák kézben van. — Nem engedték meg, mert pénzbe kerül. Sőt még arra is utasították, hogy ne telegrapháljon gyakran — mert sokba kerül!!

Ezt persze *confidentialiter*⁸⁵ írom.

Aztán: Que voulez vous, qu'on fasse avec ces pygmées de la politique!⁸⁶

De azért nem desperálok.⁸⁷ Tudom, hogy egy programmon, mellybe az emberek magokat csökönösen bele disputálták, nem igen változtathat egy szegény száműzött okoskodása — de változthat az események logicája, s a tények ereje.

Amott éjszak felé megpezsduült az „élő szobor” dermedt tagjaiban a kiirthatlan élet erő. — Magasztos jelenet az, édes Barátom! melly engem, mint embert kevélyé tesz, mint Magyart megszegyenít. A Lengyelt szövetkezett idegen hódítók négyelték szét. A Magyart saját uralkodóinak gaz hitszegése rontotta meg, s még csak nem is saját erejével. Az erő előtt meg lehet hajlani, a hódítónak lehet engedni szegyen nélkül. De gyáva, s csak idegen erővel győzelmeskedő hitszegésnek, melly minden jobb érzelmet felzúdít a kebelben, birka mód megadni magát, gyalázat. — Amott úton álló rabló erőszaka forog fen, itt egy alávaló házi zsebtolvaj piszkos keze. — A Lengyel Nemzetiségét csak beolvasztani akarták egy nagyobb, de rokon Nemzetiségbe. A Ma-

⁸⁰ feszélyezettség nélkül

⁸¹ „béke, nyugalom, reform, közgazdaság”

⁸² pénzkezelése

⁸³ felbátorítva

⁸⁴ Ricasoli miniszterelnök a magyar ügy előbbrevitele érdekében őt nevezte ki Olaszország consulává Belgrádba. A miniszterelnök személyes utasítása az volt Scovasso számára, hogy tartsa fenn a kapcsolatot Kossuth-tal, tájékoztassa őt és kövesse tanácsait.

⁸⁵ újalmasan

⁸⁶ Mit akar ön, mit kezdhet az ember ezekkel a politikai törpékkel!

⁸⁷ csüggedek

gyart Németté akarják tenni. A Lengyel partitiot⁸⁸ majd egy százados moha fedi, s nem volna csoda, ha ennyi idő a sebet vagy behegesztette, vagy reménytelenné tette volna. A Magyar sebe égetőn friss. Még csak ideje sem lehetett elfelejteni az irtózatosságokat, miket ön méltóságát érző nemzetnek soha sem kellene, soha sem lehetne felejtetni. — A Lengyelnek egy roppant colossussal van dolga, mely távol van a hanyatlástól.⁸⁹ A Magyaroknak egy zilált hatalmú családdal, mellynél a hatalom heterogen elemeit minden össze forrasztó kapocs nélkül vékony czérnaszálak tartják össze, mint a papír harlequin⁹⁰ tagjait. — Még is, a Lengyel, kit szét daraboltak, s egy század óta irtanak, pusztítanak, fel két mint a boszú anygala rettenthetlenül, bottal, kaszával rohanva meg Colossalis elnyomóját, s azt kiáltja Európának „ce que nous voulons ce ne sont ni des adoucissements, ni des concessions, ni une constitution, ni du liberalisme, ni les traités de 1815 — nous voulons chasser les Russes”.⁹¹ — A Magyar ellenben au lieu de chasser les Autrichiens⁹² — alkudni, békülni vágyik hóhérijával.⁹³

Szégyen! Gyalázat! — Szerencse, hogy a hóhér az, a ki nem alkuszik.

Én sok hittel vagyok a Lengyel felkelés iránt, ép azért, mert szerte darabolt természeténél fogva ki kerül a nagy rendezett csaták zúzó csapásait.

Már most tegyük fel, hogy e felkelés forradalommal consolidálja magát; — nem lehet kételkedni, hogy ez esetben Galliciára kiterjedend (okosan cselekszenek, hogy kezdetben oda ki nem terjesztik).

Tegyük fel más oldalról, hogy az Oriensi Kérdés válságra jut.

E két (éppen nem valószínűtlen) complicatio folytán az Osztráknak őriznie kellend határait Cattarótól — Brassóig; — s verekednie Gallícia s Bukovinában.

Kérdem én, lehetséges e, hogy illy esetben Olasz Ország tétlen hagyhassa elsikamlani az alkalmat azon combinatióknak Magyar Országgal valósfítására, mely Cavournak annyira szívében fekdött, minthogy be látta, hogy az az egyedüli mód Olasz Ország regeneratióját bevégezni, egyszersmind legbiztosabb garantiája jövődjének.

⁸⁸ felosztást (Lengyelország első felosztásáról van szó. A XVIII. század végén egyre erősödő lengyelországi orosz befolyás készítette Poroszországot és Ausztriát Lengyelország felosztására. Az első lépést Mária Terézia tette meg, amikor az 1412-ben Lengyelországnak elzálogosított szepesi városokat 1770-ben Ausztriához csatolta. 1772. augusztus 5-én a három ország követte a következő felosztásban egyezett meg: Ausztria kapta Kelet-Galiciát és Vladimirt, Oroszország Litvániát, Poroszország Kelet-Poroszországot, Danzigt és Thorn kivételével).

⁸⁹ Kossuth itt a cári Oroszországról beszél. Abban tévedett, hogy „távol van a hanyatlástól”, mert a cári Oroszország gyengeségei ekkor már erősen megmutatkoztak. A belső ellentéteket az 1861-es jobbágyreformmal akarták levezetni.

⁹⁰ bohóc

⁹¹ „Amit mi akarunk, azok nem enyhíthetők, nem engedmények, nem alkotmány, nem liberalizmus, nem 1815-ös szerződések — mi ki akarjuk úzni az oroszokat.”

⁹² az osztrákok kiűzése helyett

⁹³ A levélnek ezt a bekezdését idézet formájában olvashatjuk „Kossuth Lajos iratai” c. munka V. kötetének 393–394. oldalán. A kötetet sajtó alá rendezte Helfy Ignác.

En nem hiszem, hogy illy alkalmat elmulasztani az Olasz Kormány — akár minő legyen az különben, akarhatna, vagy ha akarna is bár, elmulasztani tehetségében álljon.

Tehát ne desperáljunk.

Persze, hogy kívánatos volna egy részt az Oriensi kérdést egy kissé poussirozni,⁹⁴ (mit Páris tehetne legsikeresebben), — más részt meg otthon mozgásba tenni az eventualis guerillák előszervezeteit, — a mihez pénz kellene, — semmi egyéb, mint pénz, de épp az nincs; s nem is látom, hogy lesz, míg a kikerülhetlenség azoknak, a kiket illet, körmére nem ég. — Akkor pedig meglehet késő lesz — mert hiában, fajunknak ösztöke kell, nincs benne az a spontaneitás, az a kezdeményezési genius, melly a Lengyelt olly kitűnővé, s az újjá születésre mind képessé, mind méltóvá teszi.

Az egyezkedési terv, mellyet Ön mint *plausibilist*⁹⁵ említ, az egyezkedő pártnál duce Forgách⁹⁶ sokkal messzebb megy, Forgách azzal ketsegteti uraimékat a Pesti Casino Coteriában,⁹⁷ hogy Budára hozza le a Habsburg házat, s hogy az Magyar Országot teszi Birodalma tengelyévé. — Ez a maszlag, mellyet uraimék mohón nyelegetnek, mert az élő Magyar Nemzedék bölcsei borzasztón, csömörletesen könyvtudósok, praeterea que nihil.⁹⁸ Hallották s után mondják, hogy a Habsburg ház orvosolhatlanul compromittálta jövődjét az által, hogy midőn 1806-ban a Német Császárság megszűnt, s meg vele az Osztrák Német hatalom lenni; hatalmának nehézségi pontját nem tette át Magyar Országra. — Ez igaz, de az is igaz, hogy „was man von der Minute ausgeschlagen, bringt keine Ewigkeit zurück”.⁹⁹ Az Illustrissimusok és Spectabilisek Magyar Országban bámulatous anachronismusban áltatják anti forradalmi hajlamaikat. 1863 nem 1806.

Engem e maneouvre nem aggaszt. Először mert arra, hogy e tervet fel lehessen galvanizálni, a Habsburgoknak le kellene mondani Német hatalmi, Német Suprematiai aspiratióról¹⁰⁰ — mit tenni soha sem fog. — Másodsor, azon felelevenedés folytán, mellyre 1806 óta a Nemzetiségi szellem jutott, a heterogen Osztrák birodalom egygyé öntése nem kevésbbé lehetetlen volna Budáról, mint Bécsből.

Ez engem nem aggaszt. — A mi engem aggaszt, az a Nemzetnek passiv pulyasága, — mellyen Irányi barátunk hírlapi felszóllalásokkal

⁹⁴ szítani

⁹⁵ elfogadható

⁹⁶ Forgách vezetése alatt (Forgách Antal gróf. [1819—1885] Habsburg párti politikus. A bécsi udvari kancelláriánál kezdte politikai pályafutását, s hűen kiszolgált az udvart. Harcolt az 1848/49-es szabadságharc ellen. A Bach-korszakban a kassai kerület főispánja. 1859-ben az osztrák belügyminisztérium osztályfőnöke, 1860-ban Morva-, majd Csehország helytartója lett. 1861—1864-ig a királyi kancellária vezetője volt).

⁹⁷ zártkörű társaságában,

⁹⁸ azonkívül semmi.

⁹⁹ „amit a pillanattól visszautasítottunk, azt az örökkévalóság sem hozza vissza.”

¹⁰⁰ felsőbbbségi törekvéseiről

gondol segíthetni. — Mire én en homme pratique¹⁰¹ — azt mondom „non sense”.^{101/a} — Más kell arra: háború, s egy kis pénz.

És van egy, a mi azért aggaszt, mert nem értem. A tény, hogy az Osztrák kedvezni látszik a Lengyel mozgalomnak. Eszébe jutott e, hogy a Bécsi Congresszuson Metternich kész volt egy független Lengyel Ország helyreállítását Galliczia feláldozásával megvásárolni? — Ha nem ez fekszik a dolog alatt, nem értem a kedvezést, ha ez, úgy a dolog reánk nézve veszélyes calculusu.

Ohajtva várom tudósítását. Szíves tisztelettel

barátja Kossuth.

11.

9. Via Valentino,

Turin, 1863. április 29.

Kedves Barátom!

Sietek értesíteni, hogy mindkét levelét vettem. — Az érdekes közügyit tegnap, a magán ügyit ma.

A helyzet ismertetése végett megjegyzem, hogy nem lehet csodálkozni, hogy Magyar Ország volt Kormányzójának ez idő szerint az Olasz Királynál s Kormányánál kevés befolyása van, miután a Magyar Nemzet maga viselete több mint két év óta olly borzasztó volt, hogy lehetetlen volt Hazám szabadságára intézett törekvéseimben minden hitelemet, minden befolyásomat meg nem rontania. E hitel, e befolyás azon alapon állott, hogy a mit én mondok s ígérek, a Nemzet mondja s ígéri, hogy a 49 ki lobogó nem csak az enyím, nem csak egy párt töredéké, hanem a Nemzeté, s hogy bennem a Nemzet függetlenségi aspiratói vannak személyesítve. — Ez alapon én hatalom vagyok, mellyel bizonyos eventualitások esetére számolni kell. — Ez alap nélkül semmitem vagyok, mint egy nyomorult, szegény, tehetetlen emigrans. — En bien!^{101/b} ez alapot Nemzetünk birka gyávasága ki rántotta lábom alul. — E birka gyávaság a hazudságig ment, mert hazudság, hogy a Nemzet nagy zöme nem akar elszakadni az Osztráktól; ám de több mint két év óta Széchenyi Apotheozisának¹⁰² a 49 ki zászlót desavouirozó modora óta, keresztül az 1861 ki Országgyűlés minden szaván, az ephemerileg¹⁰³ feltámasztva volt Megyék és Városok minden mozzanatán, le a birka passivitást magában incarnált,¹⁰⁴ s a szós osztályok által istenített Deáknak legközelebbi beszédeig,^{104/a} mellyben a forradalmat még azon esetre is kárhoztatta, ha a Német

¹⁰¹ mint gyakorlati ember

^{101/a} értelmetlenség.

^{101/b} Nos!

¹⁰² felmagasztalásának (Íft Széchenyi halálát követő ünnepekre céloz Kossuth, amelyek során Széchenyi politikai irányát, az uralkodóházhoz való ragaszkodást is magasztalták.)

¹⁰³ átmenetileg

¹⁰⁴ megtévesztő

^{104/a} Deák Ferencnek 1863. március 28-án elmondott beszédére céloz Kossuth. Lásd: „Deák Ferenc beszédei.” III. kötet. 235–237. oldal. (Összegyűjtötet: Kónyi Manó.)

dohányt aprítana is a szegény Magyar hátán; — minden szó, minden mozzanat arra volt számítva, hogy a Világgal el legyen hitelve, hogy az Osztráktóli elvállás nem fekszik a Magyar Nemzet tendenciáiban. A halgató tömegek szívében csak Isten olvashat. Emberek az után ítélnek, a mit látnak, hallanak; ez pedig mind olly természetű volt, hogy lehetetlen vala a Nemzetünk forradalmi határozottsága iránti hitet és bizalmat, s vele hitelemet és befolyásomat még nem rontania.

Ez magyarázza, hogy a mi körülbelül Cavour halála idejeig csak egy szavamba került volna; azóta Nemzetünk desavouirozó magaviseletének kártékony befolyása folytán nem volt többé eszközölhető.

Azonban befolyásom természetesen Európa politikai viszonyainak barometruma szerint szál, vagy emelkedik; s ha jól ítél Ön, kedves Barátom! midőn azt mondja, hogy nagy események előestéjén vagyunk, s ha ez események olly természetűek, hogy reánk valamiben szükség lehet, — talán tanácsos volt volna a propositióval addig várni, míg valami ollyas adja magát elé, a mi actióinkat kissé emelné, mert akkor az érdekek s politikai tapintat alapjára fektethetnők azt, a mit most személyes kedvezés tárgyának veendnek.

De akár mint legyenek ezek, én kívánságának teljesítésére minden lehető elkövetendek haladéktalanul. Előbb Artommal szóllandok; aztán egyenesen a Királyhoz fordulok, mihelyt útjából vissza tér, — s miután a Ministereket előre, részint magam kellőleg praedisponáltam, részint Artom és Cerutti a mi Ceruttink (most Secrétaire Général au Ministère des Affaires étrangères¹⁰⁵) által praedisponáltattam. — Én a propositiót alternatívában fogom felállítani. — Természetesen a propositio kirekesztőleg *töllem* eredend. — Arról biztosíthatom, hogy *töllem* senki sem fog a dologról hallani, a kinek nem kell, de a Királynak persze tudni *kell* rólla, s arról, hogy ő említeni nem fogja e egynek vagy másnak? jót nem álhatok.

Enfin,^{105/a} én mindent, de mindent a legszívesebb készséggel megteszek.

Persze a most utazó Vőnek egy szava sokat nyomna az Ipanál. — S bizon Nigra is említhetne rapportjában egy pár szót nem e dologról, hanem arról, hogy bizony Drouin de Lhuys irányában állása nem olly kedvező, mint volt Thouvenel irányában azon intimitási előnynél fogva, mellyet főképp Önnek köszönhet — s meg említhetné, hogy mert Th[ouvenel] vissza lépése a hivatalba szintolly valószínű, mint kívánatos, s mert ez esetben Ön nagyon fontos támogatásaul szolgálhatna az olasz érdekeknek, Nigra jónak látná, ha az Olasz Kormány valamit tenne, a mi Önt még szorosabban csatolná az Olasz érdekekhez; — s hogy jó volna, ha a Kormány e tekintetben engem megkérdene, annyival inkább, mert Ön representálván Párisban a Magyar érdekeket, kétségtelenül én reám is igen jó hatással volna, ha Ön irányában a Királyi Kormány jó akaratot tanúsítana — pedig nem jó minket

¹⁰⁵ a külügyminisztérium államtitkára.

^{105/a} a Végül is

negligálni, mert Európa állapotja zavaros, s nem lehet tudni, vajjon nem akkint fordulnak e a dolgok, hogy reánk újra szükség lehet. — Tanácsos minket jó kedvben tartani stb.

Ha illyes mit ki lehetne Nigránál vinni, ez nem csak a fennforgó személyes ügy, hanem közérdekek tekintetéből is nagyon kívánatos volna.

Tudósítani fogom a kilátások chanceiról. Legyen kérem meggyőződve, hogy nem járhatnék el szívesebb készséggel, ha testvéremről volna is szó. Fogadja őszinte nagyrabecsüllésem, s rokon érzetem biztosítását

igaz barátja
Kossuth.

12.

Acquy (aux Bains), 1863. június 7.

Kedves Barátom!¹⁰⁶

Június hónapot itt töltöm a fürdőben nőmmel. — Leveleim (a kényesebb tartalmúak) azonban folyvást jöhetnek Olivieri czíme alatt. Ki fogja küldeni. Magam adresse Júliustól lesz 34. Via Academia Albertina Turin.

El mondom mikint jártam el, a személyes ügyben, melyl iránt baráti bizalmával meg tisztelt.

Tekintetbe vévén viszonyunkat a jelen kormány irányában — mely ennek nagy határozatokra nem éppen hajlandó jelleménél fogva nem olly intime természetű, mint hajdan volt, azt gondoltam, tanácsosabb lesz a magán kérelmet inkább közérdekkel hozni kapcsolatba, mint pusztán egy személyes kedvezés sollicitációjával¹⁰⁷ törni be az ajtón.

A Lengyel mozgalom¹⁰⁸ kezdete óta mindig azon meggyőződésben

¹⁰⁶ A levelet Helfy Ignác „Kossuth Lajos iratai” c. munkájában (V. kötet. 450—457. o.) közzétette. A kötetben megjelent levél azonban nem egyezik teljesen a Hadtörténelmi Intézet levéltárában meglévő, Nemeskéri Kiss Miklóshoz írt eredeti levéllel. Ezért szükségesnek tartottuk annak közlését.

¹⁰⁷ szorgalmaztatásával

¹⁰⁸ Az elnyomott lengyel nép harca a cári uralom ellen a hatvanas évek kezdetétől egyre fokozódott. A perszonális unióval megelégedő főurakkal szemben a parasztság, a városi polgárság és a kismemesség csak a teljes felszabadulásban látta a kibontakozás lehetőségét. Kezdetben az ellenállás a lengyel forradalmi megmozdulások évfordulóin rendezett tüntetésekből mutatkozott meg. A mozgalom azonban egyre radikalizálódott. Az 1861. február 15-én rendezett demonstráción már véres összeütközésre került sor. Ez év október 15-én. — Koszciuszko emléktünnépén — Varsót ostromállapotba helyezték. Az ellenállási mozgalom azonban továbbra is terjedt.

Konstantin orosz nagyherceg, a lengyel helytartó, és helyettese, a lengyel Vielopolszki 1863. január 14. és 15. éjjelen újoncozást rendelt el. Így akarták megtisztítani az országot, elsősorban pedig Varsót a forradalmi elemektől. Az ellenállási mozgalom vezetői azonban résen voltak. Az újoncozásra kijelölteknek alig egyharmadát tudták összeszedni.

Ez az esemény a forradalmi mozgalmat lánggra lobbantotta. Megkezdődött a lengyel népek egy olyan nagyszerű harca, mely egész Európa figyelmét felkeltette. Külső támogatás azonban nem érkezett. Kossuth abban reménykedett, hogy Napoleon császár háborúba keveredik a lengyel ügy kapcsán. Napoleon javasolt ugyan egy közös akciót a többi nagyhatalmakkal együtt, hogy az orosz kormányt ugyan egy közös akcióval megadására bírják. Azonban még ennek sem lett eredménye.

A lengyel mozgalom a túlerővel szemben elvérzett.

valék, hogy vég analísisben e mozgalom nem vezethet a Lengyel nemzet helyreállítására, s terméketlen marad Európára, terméketlen reánk nézve s csak az Osztráknak használand, ha Orosz földre szorítva marad s Galliciára ki nem terjed.

Meg valék tehát győződve, hogy Lengyel érdekekben is mind nekünk, mind Olasz Országnak azon kell lennünk, hogy az Osztrákot a neutralitásból ki ugrassuk.

E szempontból indulva írtam a királynak. Levelem másolatát *bizalmusan* ide rekesztem. Olvassa el mielőtt e sorok olvasásában tovább menne.

Harmad napra Minghetti¹⁰⁹ Minister Elnöktől levelet kaptam, melyben kért, látogatnám meg, minthogy a király különös megbízásából szállani valója van velem.

Elmentem hozzá.

Minghetti azt mondá: hogy a király kénytelen lévén a városból rögtön távozni, őt (Minghetti) bízta meg, adná tudtomra, hogy nézetekkel Ő Felsege és kormánya tökéletesen egyet értenek, s hogy éppen azok vannak a Lengyel ügyben politicájuk bázisául elfogadva, s hogy meg lón arra is bízva a király által, hogy vélem a dolog practicumát concertálja.¹¹⁰

En: Mielőtt ebbe bocsátkoznám, szükségesnek tartom constatírozni viszonyunk characterét. Cavourrali viszonyom azon meggyőződésre volt alapítva, hogy Olaszországnak szüksége van arra, hogy Magyarország szövetséges közremunkálását az Osztrák elleni háború esetére biztosítsa, s hogy e biztosítás forradalmi eszközöket kíván. — Ezen alapon (tranchons le mot¹¹¹) conspirált velem Napoleon Császár 59 ben, — conspirált Cavour egész haláláig. Ricasoli pedig és Ratazzi a political örökséget elfogadták. — Kérdem tehát: elfogadjá e ez alapot a jelen kormány? kívánja e magának Magyarország cooperációját menagierozni? ha igen, el van e tőkélve forradalmi eszközöket használni? szóval akar e velem conspirálni?

Ő: Igen is kívánja, el van tőkélve és akar. Tekintsem magamat ép azon viszonyban, amellyben Cavourral voltam. Csupán, hogy tökéletesen tisztában legyünk, emlékezetembe hozza, a mit egykor az ő jelenlétében Cavour nekem mondott volt — t. i., ha a kormánnyal egyértésben teszünk Magyarországon forradalmi intézkedéseket, a kormány tartozásának ismerendi minket a szükséges eszközökkel ellátni

¹⁰⁹ Minghetti Marco, született 1818-ban, meghalt 1886-ban. Szülővárosában, Bolognában, mint liberális újságíró működött. 1848. március 10-én közmunkaügyi miniszter lett a IX. Pius pápa által alakított kormányban. Egy hónap után kilépett a pápai szolgálatból és végigküzdötte az 1848–49-i lombardiai háborút Károly Albert szardíniai király seregében. A háború után visszatért szülővárosába, de a kapcsolatot fenntartotta Cavourral. 1860-ban belügyminiszter lett Cavour kormányában, 1862. decemberében pedig pénzügyminiszter Farini kormányában, majd ennek lemondása után ő került a kormány élére. A III. Napoleonnal kötött 1864. szeptember 15-i egyezmény miatt Torinóban zavargások támadtak, ezért M. lemondott. 1868-ban londoni, majd 1870-ben bécsi nagykövetté nevezték ki. 1873-tól 1876-ig újból ő állott a kormány élén. Ez idő alatt a pénzügyminiszteri tisztséget is ő látta el.

¹¹⁰ megvitassa

¹¹¹ mondjuk meg nyíltan

és a kombinált tervvel magát solidarizálni. Ha ellenben csak amúgy magunktól akarunk valamit tenni M[agyar]országon, az Olasz kormány nem tekintendő kötelességének minket akár segíteni, akár követni, hanem magát szabadnak vélelődi úgy cselekedni, a mint a körülmények és saját érdekei javasolndják.

En: Egyetértek, s ekkint constatirozva lévén viszonyunk természetere, el mondom, milly utakon gondolom én azt eszközölhetőnek, hogy az Osztrák a neutralitási positióból kiugrattathassék, s a Lengyel ügyben határozott állást venni kényszeríttessék.

Erre két úton működés szükséges. Egyik diplomáciai, másik forradalmi.

A mi a diplomaciát illeti.

Napoleon Császár hiában határozatlanokodik. Meg kellend magát adnia helyzete logicájának. — El nem hagyhatja a Lengyeleket. — A Lengyel ügy igen valószínűleg háborúba keverendi a Császárt.

Háború esetében nem lehet igen nagy becsét nem tulajdonítia Olasz Ország közreműködésének. — Olasz Ország szövetségére okvetlen szüksége lesz. Szüksége elannyira, hogy inkább, mintsem ezt nélkülözze, hinni lehet, hogy elfogadandja a hozzá kötendő rationabilis feltételeket.

Hanem én azt hiszem, hogy nem tekintene semmi feltételt rationabilisnak, a melly nem volna rapportban¹¹² a háború céljával, az az a Lengyel kérdéssel.

Például: ha a Lengyel ügybeni háborúhoz csatlakozás béreül Önök Rómát kérnék, azt hiszem a Császár azt kereken megtagadná.

On aurait¹¹³ (minthogy francziául beszél, én is francziául folytatom)¹¹⁴ on aurait beaucoup plus de chance si en reponse à l'invitation de prendre part à une guerre en faveur de la Pologne, on lui disait: que la ligne de conduite que l'Italie suivra dépend entièrement du but que l'Empereur se propose pour cette guerre.

S'il s'agit d'effacer du droit public Européen l'iniquité des partages de le Pologne, qui est une source perpétuelle d'inquiétudes et de troubles pour l'Europe, s' il s'agit de... droit dans le cas de la Pologne au principe de nationalité, en la rétablissant, telle qu'elle était avant le partage de 1772, l'Italie sera prête à participer avec toutes ses forces à une guerre entreprise à cet effet.

Mais s'il ne s'agissait que d'un changement quelconque dans la position de la Pologne Russe, l'Italie ne pourrait y préter sa main d'abord parce qu'un pareil arrangement équivaldrait à un reniement dans le cas de la Pologne du principe de nationalité qui sert de base

¹¹² kapcsolatban

¹¹³ Ezt a két francia szót a zárójelbe tett rész után megismétli Kossuth és a továbbiakban is francziául folytatja.

¹¹⁴ A levél innen francia nyelven íródott, mi magyar fordításban is közöljük. Érdekes, hogy a levél francia nyelvű folytatása egyáltalán nem szerepel az V. kötetben közzétett levélben. (456–457. o.) Ellenben a folytatás szintén az V. kötetben „Ertekezésem a lengyel ügy felől Minghetti olasz miniszterelnökkel 1863 május 24-én” c. fejezetben a 474. oldal 1. bekezdésétől folytatólagosan megtalálható.

à la régénération de l'Italie — ensuite parce qu'en ne traitant la révolution polonaise que comme une protestation armée contre la maladministration Russe, on ne ferait que réconfirmer le partage de la Pologne au lieu de l'effacer du droit publique Européen — enfin l'Italie ne pourrait participer à une pareille guerre, parce qu'il serait contraire à ses intérêts de s'attirer l'hostilité de la Russe sans un profit sérieux pour la Pologne et sans la possibilité d'un avantage quelconque soit moral soit matériel pour l'Italie.

Le Gouverne[ment] Italien se déclarait donc prêt d'entrer dans une coalition pour le rétablissement de l'intégrité et de l'indépendance de la Pologne, mais il refuserait de prêter sa main à toute combinaison qui en laissant la Gallicie et la Cracovie dans les mains de l'Autriche, étirait à l'intervention sa base de principe, irriterait la Russe contre l'Italie sans créer une Pologne indépendante assez forte pour servir de contrepoids, et se servirait en dernière analyse qu'à consolider la puissance de l'Autriche en la garantant des dangers, qui la menacent.

Si l'Empereur se refusait d'accéder à cette programme, le Gouverne[ment] du Roi déciderait, si pour changer la situation il voulait se servir d'une autre plan que je vais suggérer, on bien s'il préférerait de se contenter d'avoir justifié sa decision de se tenir à l'écart des complications.

Cependant je crois que le moment d'action approchant Mr Drouin de Lhuys ne restera pas au Ministère, et que c'est Mon[sieu]r Thouvenel qui le remplacera. Et alors nous ne se[uj]rons pas sans chances de voir agréer la ligne de politique que je viens de proposer, d'autant plus que moi même j'y pourrais alors contribuer ayant l'avantage de certaines relations qui jouissent d'une influence auprès de Mnr Thouvenel, que nuls rapports diplomatiques.

(A francia rész magyar nyelvű fordítása így szól:

Sokkal több esélye lenne annak, ha egy Lengyelország érdekében vívandó háborúban való részvételre szóló felszólításra feleletül az ember azt mondaná neki: Olaszország magatartása kizárólag attól függ, hogy a császár milyen célt tűz maga-elé ebben a háborúban.

Ha arról van szó, hogy kitöröljék az európai nemzetközi jogból Lengyelország felosztásainak igazságtalanságait, ami a nyugtalanság és a felfordulás örökös forrása Európában, ha arról volna szó, hogy érvényt szerezzenek Lengyelország esetében a nemzetiségi elvnek, visszaállítva azt úgy, amint az 1772-i felosztás előtt volt: Olaszország kész lenne evégből minden erejével részt venni egy új háborús vállalkozásban.

De ha pusztán csak egy Orosz—Lengyelország helyzetében beálló változásról lenne szó, úgy Olaszország nem tudna ehhez segédkezni nyújtani, mert egy hasonló elrendezés azonos értelmű lenne Lengyelország esetében a nemzetiségi elv elvetésével, amely Olaszország megújulásának alapjául szolgál, továbbá azért sem, mert a lengyel forradalmat nem tekintené egyébnek, mint fegyveres tiltakozásnak a

komisz orosz közigazgatás ellenében, tehát ez nem vezetne másra, mint Lengyelország felosztásának újólagos megerősítésére, ahelyett, hogy kitörölnék az európai nemzetközi jogból, végül Olaszország nem vehetne részt egy hasonló háborúban, mert érdekeivel ellenkezik az Oroszországgal való olyan ellenségeskedés, amely nem hajtana jelentős hasznót Lengyelországnak és Olaszország számára sem erkölcsi, sem anyagi előnyök szerzésére lehetőséget nem nyújt.

Az olasz kormány tehát kifejezi készségét egy olyan koalícióba való belépésre, amely helyreállítja Lengyelország épségét és függetlenségét, de nem segítkezne egyetlen olyan terv végrehajtásában sem, amely Galíciát és Krakkót osztrák kézben hagyná, és ezzel kirántaná a közbelépés alól az elvi alapot, felingerelné Oroszországot, anélkül, hogy olyan Lengyelországot létesítene, amely elég erős arra, hogy ellensúlyként szolgáljon, s végeredményben csak Ausztria hatalmának megszilárdulását eredményezné, biztosítva azt a fenyegető veszélyek ellen.

Ha a császár visszautasítaná az ilyen tervet, akkor a királyi kormány elhatározásától függne, hogy a helyzet megváltoztatása céljából akar-e egy más, általam előterjesztendő tervhez hozzájárulni, vagy inkább megelégszik azzal, hogy döntése, amelynek értelmében nem avatkozik a bonyodalmakba, igazolódott.

Ezalatt, úgy hiszem, hogy a cselekvés pillanatának közeledésével Drouin de Lhuys úr nem fog miniszter maradni és Thouvenel úr fog helyére lépni. És akkor remélhetjük majd, hogy a politika az általam kifejtett irányt fogja felvenni, annál is inkább, mert akkor magam is nagyban hozzájárulhatnék annak sikeréhez, mivel vannak bizonyos, Thouvenel úrnál oly befolyásnak örvendő összeköttetéseim, amellyel semmiféle diplomáciai beszámoló jelentés sem képes versenyre kelni.)¹¹⁵

13.

34. Via Academia Albertina,
Turin, 1863. szeptember 16.

Kedves Barátom!

Utolsó levele, mellyben tudtomra adá, hogy nyugtalanul várja lépéseim eredményét a Savoie kereszt kinyerése iránt, engem meglehetősen embarras-ba¹¹⁶ hozott — mert ha nem sürgetem a határozatot, azt hiheti vala Ön, hogy nem járok el töllem kitelhető eréllyel s érdekel a dologban — ha [pe]ldig sürgetem — attól tartottam, hogy [neg]atívumot forcirozok ki, míg ha függ[ő]ben tartom a kérdést addig, míg valamely [kö]rülmény adja magát elé, melly (mint¹¹⁷ ... oda

¹¹⁵ A levél vége hiányzik.

¹¹⁶ zavarba

¹¹⁷ A levél szakadt. Egy szó hiányzik.

mutat, hogy reánk szükség lehet) sürgetésemnek súlyt költsönöz, ostrommal vehetem be a kedvező határozatot. — Mert hiában, a dolog így áll: ha úgy alakulnak a körülmények, hogy meg lehet, szükség lehet reám, akkor marquiurozott¹¹⁸ figyelemmel vannak az ember iránt, ha pedig a körülmények ellenkezőre mutatnak, az ember befolyásának természetesen le szál actiája. — Már pedig nem lehet tagadni, hogy a párisi politica vacillatioi folytán hónapok óta a situatio olly határozatlan, hogy még a fenforgónál sokkal fontosabb (mert sürgetőn közérdekű) kérdésekben sem lehet mást ki csikarni, mint azt, hogy „veuillez attendre quelque temps encore”.¹¹⁹ Én hát megvallom, nem találtam alkalmasnak az idő pontot — e dolog kivitelére, mert nem láttam pour le moment,¹²⁰ semmi olly *saliens*¹²¹ tényt, melyre sikeresen támaszkodhatnám (ilyen volt volna például, ha Drouin de Lhuys demissiója realisálódott volna).^{121/a}

Azonban, ne hogy Önnek okot adjak kétkedni baráti érdeklésem felől, nem hagytam békét a Ministereknek, s újra meg újra fejükbe verve az okokat, melyekre ajánlatom fektetém, minden lehetőt elkövettem, hogy a „formalismus” akadályai el legyenek utunkból hártva. — Minghetti nem csak a legjobb akarataról biztosított, de sőt Minister Elnöki befolyását, (mely persze nem ollyan döntő, mint Cavouré volt) ajánl[ta] Collegáinál, hogy a propositió a Sz... routine¹²² útján megtétesék.

...¹²³ indokok forogván fel, a Külügy Minister lón Minghetti által felszólítva a propositióra. Visconti¹²⁴ ajánlkozott is, de a Hadügy Minister insistált,¹²⁵ hogy a Savoie katonai kereszt az ő resortjába tartozik, s ő iparkodni fog módot találni, ha csak lehet, hogy a propositiót megtehesse a nélkül, hogy szabály törési vádra adjon okot. Della Rovere¹²⁶ jó indulattal viseltetik irántam, gyakran tapasztaltam, mert gyakori érintkezésben vagyok vele, — de ismerem formalismusát az itteni katonai departamentumnak,¹²⁷ azért azt suggeráltam, hogy

¹¹⁸ fokozott

¹¹⁹ „szíveskedjék még valamelyes időt várni.”

¹²⁰ pillanatnyilag

¹²¹ kiugró

^{121/a} elbocsátása megvalósult volna.

¹²² A levél szakadt. A szó közepe hiányzik.

¹²³ A levél szakadt. A mondat eleje hiányzik.

¹²⁴ Visconti Emilio, született 1829-ben, meghalt 1914-ben. Mint fiatal újságíró Mazzini híve, majd Cavourhoz csatlakozott, s 1859–60-ban fontos diplomáciai feladatokat végzett. 1863. májusától 1864. szeptemberéig külügyminiszter volt. Ezenkívül még négy ízben volt külügyminiszter. Későbbi külügyminiszterségének időpontjai: 1866. júl.—1867. ápr., 1869. dec.—1876. ápr., 1896. márc.—1898. máj. és 1899. máj.—1901. febr.

¹²⁵ kitarzott amellett

¹²⁶ Olasz államférfi, a hatvanas évek elején hadügyminiszter. 1863-ban a Magyar Légión szolgálati idejének lejártá alkalmával felszólította Kossuthot, járjon közbe, hogy a Légión katonái további szolgálatot vállaljanak. Kossuth kijelentette, hogy közbenjárását hathatósan elősegítené, ha a Légiónban mindazokat, akik az 1848/49-i magyar honvédseregnek tagjai voltak, ezüst emlékéremmel tüntetnék ki. Az olasz kormány ehhez hozzájárult.

¹²⁷ hatóságnak

Ministeri propositió nélkül a király tegye meg motu proprio¹²⁸ — ő meg is tette volna, ha valami avouérozható à propos-t¹²⁹ tudtunk volna számára adni — de persze a fenforgó körülmények közt illy *actualis* à propos nincs s így a mellett kellett a dolognak maradni, hogy Minghetti közben fog járni a Hadügy Ministernél.

Ma kaptam válaszát. Ide rekesztem eredetiben.

Isten látja lelkemet, rajtam nem múlt a siker — de hiában, a körülmények nem szolgáltak kezünkre. — Gondolom, a mit ajánlnak, az Önnek nem kell. — Illy értelemben fogok nyilatkozni! — Ekkint nyitva marad a tér a Savoie keresztnek királyi „motu proprio” útján kinyerésére, mihelyt legkisebb *actualis* à propos mutatkozik. — Addig várunk kell, nincs mást mit tenni.

A szerencsétlenség nem tágtí vállaimról. — Nőm beteg, — nagyon beteg. — Ismervén életemet s családi viszonyaimat, Ön fel tudja fogni mi súly fekszik lelkemen.

Ölelem szíves rokon érzettel

barátja,
Kossuth.

14.

34. Via Accademia Albertina,

Turin, 1864. június 5.

Édes Barátom!

E sorok átadója, Sztrókey Béla úr, ki Egyptomi útjából hazafelé Párisnak megyen, megkért, hogy mivel valami nagy Egyptomi vállalat ügyében, mellynél Ön a főérdeketek egyike, Önnek valamelly üzleti ajánlkózást kíván tenni; ajánljam Öt Önnek, hogy propositióját venné méltányos figyelembe. — Tudom ugyan, hogy Önnél nincs ajánlatra szükség, midőn emberséges honfitársaink iránti figyelemről van szó; azonban örömet teljesítem Sztrókey úr kívánságát, s kérem Önt, a mennyiben üzleti érdekeivel összefér, vegye Ön Sztrókey úr ajánlatát méltányos figyelembe.

A legszívesebb üdvözléssel

barátja
Kossuth.

15.

34. Via Accademia Albertina,

Turin, 1864. augusztus 15.

Kedves Barátom!

Becsés tudósítását atyai örömeinek megszaporodása iránt, mind magam, mind Nőm — ki (mély fájdalommal kell mondanom) nagyon beteg, a legszívesebb részvétellel vettük. Kérem fogadja Ön s kedves

¹²⁸ saját elhatározásából.

¹²⁹ elfogadható indokot

Neje legőszintébb szerencse kívánatainkat. Az atyai örömök kétség-telenül sok gondot és sok aggodalmat hordanak uszályukban: de végtére is olly fűszerei az életnek, hogy annak hiányát semmi más nem pótolhatja. — Nélkülök üres az élet még a különben boldogoknál is, vigasztalás nélküli azoknál, kikre viszontagságok mérettek.

Adjon Isten erőt, egészséget kedves gyermekeinek. Ezzel minden egyébb elviselhető, még a balszerencse is.

Családi körünkben szeretünk családi kedélyes képekkel foglalozni. Szegény szenvedő nőm, gyakran emlegeti a jelenetet, midőn Párisban Ön derék két kis fia előttünk szót váltva, az aristocraticus és democraticus hajlamokat olly elevenen személyesíték. — Azóta évek múltak, reánk nézve a bú és fájdalom évei; de azon jelenet emlékezete érdekében nem vesztett előttünk. Nőm különösen megbízott, mondjam meg Önnek, hogy óhajtaná hallani, mikint fejlődik az a két antagonisticus elvű levente; — reméljük, hogy a politicalai irány elágazás nem rejti magvait a magán érzelmi elágazásnak.

Hallottam itt ott fülhegyel Önnek speculativus vállalatairól. Tudván mennyi „savoir fairét”¹³⁰ s tapintatot szokott ön ügyeinek vezetésébe fektetni, nem kételkedem, hogy törekvéseiben sikert aratand. Őszintén óhajtom, hogy úgy legyen. S ha úgy leszen, nem lesz ok a rokonsági alapú jogos reményekbeni csalatkozást nehezeltetni, mert kétszeres beccsel bír a vagyon, mit nem mások jóakarátának, hanem saját igyekezetünknek köszönünk.

Én már még csak erre sem vágyom. Fiaim olly úton lévén, hogy maguk emberségükből megbírnak élni; én önérzetem sóját hintve szegénységem kenyerére, már még csak kényelmet sem óhajtok — tán már terhemre is volna minden, a mi nem a legnélkülözhetlenebb. Csak házámat láthatnám szabadnak; s házamtól betegség volna távol. — Fájdalom, a haza nem olly úton jár, melly a szabadság felé vezet. — Non his juvenus orta parentibus.¹³¹ — Komisz egy generatio vagyunk, édes Barátom! — de hagyján, e szóban, „Haza”, a hazafi nem csak a jelen nemzedéket, hanem a múltnak emlékeit s a jövő reményeit is egybe foglalja. — Az áldozatos honszeretet Istene nem halt meg azért, hogy oltára elhagyatott. — Ott hát még van remény s még ha az nem volna is, van egy horgony, melly örökre biztos, ez: a kötelesség érzete. Fair ce que doit advenir que pourra.¹³²

Hanem házam — emez egyetlen vigasz, mellyre sok szenvedéseim közt utalva valék — házam a bú és fájdalom tanyájává lett. Ez irtózatossúllyal fekszik bánatos lelkemen. — Átkozott egy ajándék ez a szó „élet”.

Kivánt irományait küldöm.

Fogadja szíves üdvözetemet s nagyrabecsülésemet, mellyel állandóan vagyok

igaz barátja,
Kossuth.

¹³⁰ szakértelmet

¹³¹ Ez az ifjúság nem jár a szülők nyomdokaiban.

¹³² Teljesítsd kötelességedet és jöjjön, aminek jönni kell.

HIÁNYOS KELTEZÉSŰ LEVELEK

London, október 17.¹

A hírlapok mondják, hogy Omer Pacha² tábor vezér karnoka, Skender Beg, (ez Ilinszky, nállunk szolgált) Parisba jött. — — Igaz? Mit akar?

Nem lehetne tekintélyes francia által neki ajánltni (vagy Veli pasa³ útján), hogy úgy is Londonba jöve, jó volna velem confidentialiter értekeznie, mert nem lehet tudni, mit hoz az idő.

Jó volna értetni a Törökökkel ott, hogy ha a török talpra áll, a francia semmi esetre sem hagyhatja el. De ha a háború izolált Oriensi marad, a francia segítség nem lehet igen nyomatékos, többnyire csak tengeri lehet, — holmi 15—20.000 ember a Dunánál nem dönt. — El-döntőleg nyomatékossá tenni a francia segítséget csak egy mód van: Generalisálni, europaizálni a háborút; az által, hogy ne engedje a Török Ausztriát neutralitást affectálni,⁴ hanem kényszerítse az ál-arczot le dobni. Ekkor az a francia, melly az Oriensre nagy hadseregeket bizonyosan nem küldhet, 200,000 emberrel fogja soutenirozni⁵ a Törököt, hol? a Rhénusnál s Olasz országban.

Ez igaz, s az, hogy érdekünkben is áll, nem ront az igazságon. Miért nem mondhatnák ezt a Töröknek, francia Statusférjak? — katonák? — miért nem Mr le Prince maga is par discours⁶ akár Skender — Begnek, akár Veli Pasának??

Szíves barátsággal K.

2.

London, december 21.⁷

Kérésem teljesítésérei becses ajánlkozását szíves köszönettel vettem.

A múlt szombat resultatumanak feszült kebellem néztem elébe. — Ma már Szereda van! 21 ik! s nincs tudósítás.

Kérem legyen szíves egy sorral értesíteni.

¹ A levelet feltehetően 1853. október 17-én írta Kossuth. Ebben az időben már napirenden volt az orosz—török nyílt katonai összeütközés. Kossuth a levél harmadik fejezetében Ausztria színvállását várja a háborús konfliktus esetére. Ha Ausztria a cári Oroszország mellett foglal állást, akkor a franciák úgy fogják segíteni a törököket, hogy Ausztriát megtámadják a Rajna mentén és Olaszország felől.

² Török hadvezér. (1806—1871.) Eredeti neve Lotos Mihály volt, s mint az ogulini ezred hadapródja szökött meg 1828-ban ezredétől. Mohamedán hitre tért és magas katonai funkciókat töltött be. 1868—69-ben hadügyminiszter volt.

³ Feltehetően a párisi török követ volt.

⁴ semlegességet színlelni

⁵ támogatni

⁶ szóbelileg

⁷ A levél feltehetően 1853. decemberében íródott. Erre lehet következtetni a levél ötödik bekezdésében foglaltakból, 1853. november 30-án Nahimov orosz altengernagy Sinopenél a török hajóhad egy részét megsemmisítette. A bekezdés első mondata valószínűleg erre utal.

Az idő mondhatlanul körmünkre égett. Periculum in mora.⁸ — 20 ik elmúlván, és nem tudván mikint állok pénz dolgában, dispositiómban mondhatlan zavarba jöttem — a bolondulásig!

Sinope nem csinál különbséget. Au contraire. C'est une raison de plus de se depecher, et une chance de plus de reussir.⁹

Aggódva várom levelét.

Lehetne e Francia Országban egy gőzöst bérelni, pour un voyage à l'Orient,¹⁰ úgy, hogy egy Angol pontot érintsen pour embarquer des passagers?¹¹

Szíves baráti kéz szorítással

K.

3.

London, kedden reggel 8.¹²

Tegnap este 7 órakor írtam egy igen igen fontos levelet, reméltam, hogy talán még az esti postával elküldhetni. Nem lehetett, s mert Szendy... nem volt hon, nehogy még tán a ma reggeli postával is elkéssék, más úton expedialtam. — Nyugtalan vagyok iránta, ezért még egyszer írok, tartalmát amannak érdemileg ismételvén:

Soha se adtam még Önnek olly fontos utasítást, mint e mostani. Ha tudakozódása sikerül, s eredménye azt fogja confirmálni,¹³ a mit gyanítok — válasza döntő befolyást gyakorolhat honunk sorsára. — Kérem tehát tekintse azt, a mit írok, a lehető legnagyobb fontosságúnak, s ollyannak, mellynek hatása, csak perczek késedelmével is milliókkal csökkenhet, siettetése az eredményt megsokszorozza.

A dolog ényyiből áll:

Múlt Júliusban a Constantinápoli Bank 50 millió franc kölcsönt csinált. Lanciroztatott¹⁴ a kölcsön Parisban, ide küldtek belőle 800.000 £-tot — elkelt igen jól. Alapja volt a jól elkelésnek azon terjesztett hír, hogy a Sultán a kölcsönt s annak feltételeit garantírozta. — De az erre vonatkozó Fermant,¹⁵ vagy csak ministeri aláírást is senki sem látott. A feladat az, rögtön megtudni a párisi török követségénel,

⁸ A késedelem veszélyes.

⁹ Ellenkezőleg! Ez csak ok arra, hogy még jobban siessünk, s esélyeink a sikerre csak nőttek.

¹⁰ Keletre való utazás céljából

¹¹ hogy az utasok hajóra szálljanak?

¹² A 3. és 4. levél feltehetően az 1858—61-es években keletkezett. Mindkettő török államkölcsönök kibocsátásával kapcsolatos. Ezekben az években Törökországban bizonyos gazdasági reformokat hajtottak végre, ami kiterjedt a közlekedés, az utak, a posta, a táviróforgalom javítására. A munkálatok anyagi alapját csak államkölcsönökkel tudták biztosítani. Kossuth és köre az emigráció költségeinek fedezésére részt vettek különböző pénzügyi műveletekben. Ez természetesen szükségessé tette, hogy figyelemmel kísérjék az ilyen irányú gazdasági eseményeket, nemzetközi viszonylatban is.

¹³ megerősíteni

¹⁴ kibocsátatott

¹⁵ szultáni parancsot

igaz e, vagy nem igaz, hogy a Sultán ezen kölcsönt garantírozta. — A párisi török követségénél azért, mert úgy hiszem ott könnyebben reüssírozhatunk,¹⁶ s azért is, mert én itt ugyan minden utat meg zörgetek ma Mussurusnál, de az ember hamis — nem is török, a párisi tudósításnak az itt netán szerzendővel összevágása adhatja meg csak azon biztosságot, melly nélkül e dologból hazánkra azon roppant hasznot nem húzhatnók, mellyet húzhatunk, ha *biztosan* s *hamar* megtudjuk a valóságot.

Annyi bizonyos (saját Correspondensem¹⁷ tudósítása szerint is), hogy az *Ali* ministerium ezen kölcsön körüli maleversatio¹⁸ miatt megbukott, s Mehemet Ali Pacha, a Sultán sógora, nevezetett helyébe.

A feladat tehát az: megtudni a török követségénél, garantírozta e a Sultán a kölcsönt vagy nem? — s nekem a választ telegraphálni illy cím alatt: *4 Cromwell Terrace Paddington S. Lewis*, egyszersmind a detaillokat postán meg írni.

A telegraphban csak ennyi legyen:

ha garantírozza: „Oui”,¹⁹

ha bizonyosan nem: „positivement non”,²⁰

ha csak véleményt mondanak, de nem bizonyos: „Rien de positive mais il paraît que oui” — vagy „non”,²¹

ha nem tudják: „On n'en sait rien”,²²

ha nem akarják tudni: — „On n'en veut rien savoir”,²³

ha nem akarnak felelni: „On n'en veut rien dire”.²⁴

Gyorsaságban s bizonyosságban fekszik a dolog érdeme.

Mellékes érdemű felvilágosítások:

Aláírta e Callimachi²⁵ a kölcsön...²⁶ a telegraphi válasz: „Il a écrit”.²⁷

Mit mondanak, ha ön a Fermant kívánja látni, vagy legalább az eredeti contractust? — e véget azt kell tudni, miként volt jelentve a Börzén, hogy minő ház negociálta²⁸ a kölcsönt, s kinél tétetett le az eredeti szerződés?

Telegraphi válasz: La pièce trouvée (vagy n. existe pas) signé par S. (Sultán), vagy par M. (Minister), vagy A. C. (Ambassadeur Calimachi).²⁹

¹⁶ érhetünk el sikert

¹⁷ levelezőm

¹⁸ visszaélés

¹⁹ „Igen”

²⁰ „biztosan nem”

²¹ „Semmi bizonyos, de úgy látszik, hogy igen” — vagy „nem”

²² „Nem tudnak róla semmit”

²³ „Nem akarnak róla tudni semmit”,

²⁴ „Nem akarnak semmit mondani.”

²⁵ Feltehetően a párisi török követ.

²⁶ A levél szakadt, egy szó hiányzik.

²⁷ „Aláírta.”

²⁸ közvetítette

²⁹ Az okmány található, (vagy nem található) alá van írva S. (Sultán) által, vagy M. (miniszter), vagy A. C. (Calimachi követ) által.

Miként férni a követséghez?

Nem tudom. — De tegnap esti levelemben ezt írtam: „Szükségem volt egy elismert Kormánytöli megbízásra in bianco — melyet ki lehessen tölteni, hogy NN. Kormány N. N-t meg bizza ez s ez dolognak vételére, szerzésére etc. Ügynököm ezt a parisi követségtől a „Secrétaire attaché” (Blaque, vagy Blaque a neve) aláírásával — megszerezte in duplo 4000 dollárért. — Egyikét ezeknek a tegnap esteli levéllel el küldtem Önnek. Ha azon titoknok még ott van — szükség esetében meg lehet neki mutatni, hogy azzal existenciája kezében van, tehát legyen communicatius,³⁰ s ha tudósításának hasznát vesszük, gazdag jutalmat kap — ha nem közöl — meg mutatjuk ama Documentumot a Nagy Vezérnek.

Minden esetre nem kell látszani a dolognak politikai fontosságot adni, hanem csak olyyat, hogy egy szegény család a porta iránti bizalomból minden vagyonát a kölcsönbe verte. — Most bal hírek keringenek — ha bizonyost tud meg, azon család most még néhány $\frac{0}{100}$ veszteséggel eladhatja, — de ha nyilvánosságra kerül a nem garantírozás — elveszti mindenét. Könyörületességökre kell appellálni. — Jónak látnám ügyes és szép asszonnyal tétetni az interpellatiót.

Mitte sapientem.³¹

A Párisi politialis bureauban³² van bizonyos Weidenbach Spion, egyébiránt Freymaurer.^{32/a} — Kérem közelítessen hozzá, s tudja meg, mi s minő ember, ez csak a Bruderschaft^{32/b} útján lehetséges.

Szíves barátsággal
K.

4.

Szerda estve 11 óra.

20/10.

Sorsunk alkalma — bár mi különösnek nézze, a ki nem érti — az Oriensen fog eldőlni.

Ezért kell nekem tudnom à tout prix,³³ hogy áll a török költsön dolga.

Ha ezt tudom — tudom mi történend Oriensen, s ezt *kell* tudnunk, ha győzni akarunk, mert tudjuk mit s mikor kell tenni.

Hétfőn estéről s kedden reggelről két külön levelet írtam e tárgyra vonatkozót. — Ma telegraphi depechet vártam reá öntől. — Nem kap-

³⁰ közlékenyebb

³¹ Küldd el a bőlcset.

³² rendőri hivatalban

^{32/a} szabadkőműves

^{32/b} testvériség (T. i. a szabadkőművesek testvérisége.)

³³ mindenáron

tam. — Nagy baj. Kérem telegraphirozzon azonnal a Broad Streeti addressre, ha eddig nem telegraphirozott a másakra, s küldjön detail tudósítást is azonnal. — Minden percz életkérdés. —

A fő kérdés e perczre az: 1. valljon existál e a Parisi török követ-ségnél a Sultán által aláírott Ferman, mely a kölcsönt vagy ratificálta, vagy authorisálta.

2. Ha nem existál, létezik e legalább ministeri rendelet vagy aláírás, mely a fundamentalis kölcsön szerződést ratificálta — az az aláírta e a volt török ministeriumnak valamely tagja a szerződést?

3. Ha nem, van e felhatalmazás a ministeriumtól, mely Callimachit authorisálta a szerződés alá írására?

Az 1-öt telegraphálja így: La première offerte accepté (ha ratificálta), authorisé (ha authorisálta).³⁴ Prix fixe³⁵ (ha a Ferman ott van Parisban).

A 2-kat. Notre correspondant, par son cassier (financz minister) par son Commis chef (Külügy minister) a reglé l'affaire.³⁶

A 3 kat — On a employé le commis ancien.³⁷

Senkinek a világon a dologról nem szólni.

A körülmények okvetlenül meg fogják kívánni, hogy Parisban nekünk legyen valami francziánk, a kihez éjjel nappal fordulhassak azon bizonyossággal, hogy *mindig* ott található, s nyomban teszi, a mire szöllítatik — hú mint az erény, néma mint a sír — és franczia, a kinek titkos liaissonjai³⁸ vannak. — Segíthet e illy egyénnek feltalálásában? — igen szükséges!

K.

5.

Péntek este, október 29.³⁹

1.

Ezentúl én is számozandom leveleimet.

No. 9. megjött tegnap.

Tegnap előtt én írtam egyet francziául, hogy legalább ne gyanítsák, ha felbontanák is, hogy magyartól magyarnak szól.

Bocsásson meg, hogy annyiszor írok, tudom, hogy ez nem tanácsos, de a dolog fontos lévén kéntelen vagyok, míg az utolsó (franczia) levelem szerint coordinálhatván az ügyletet, Önt a currentiákkal⁴⁰ nem

³⁴ Az első ajánlat elfogadva, (ha ratificálta), engedélyezve, (ha engedélyezte).

³⁵ Szabott ár

³⁶ Megbízottunk a pénzügyminiszter és a külügyminiszter útján rendezte az ügyet.

³⁷ A régi megbízottat alkalmazták.

³⁸ Összeköttetései

³⁹ A levél tárgyából az évszám nem állapítható meg. Külső formája (a papír mérete, minősége, színe, a keltezés módja, a tinta minősége, a betűk formája) teljesen megegyezik a 4. sz. levelével.

⁴⁰ folyó ügyekkel.

háborgatandom, hogy annál inkább feltarthassa saját szerű összekötéseit a rendkívüliek számára.

A No. 9. szerint vártam a telegraphot. Nem jött.

Edus nem hozván meg a közlekedés kulcsát, — kénytelen vagyok írni.

Most a fődolog tudni:

1. Valósággal visszahivatott e Jacques?

2. Jacques ura valósággal s végkép ki mondta e, hogy neki nem kell a *dohány*.⁴¹

E két kérdés miatt nem írnék, mert erre úgy is felel ön, ha van mit, de írok a következők miatt:

3. Igaz e, hogy Jacques ura elhatározta minden száz csomó dohányra hét és egy fél kárpótlást adni?

A telegraph így beszélhet:

Az *lőre* „Jacques Toulouseba utazik”,

a *2ikra* „Ő beteg” (He is sick — Il est malade).

a *3ikra* „fizet nekem” (er zahl mir)

1 $\frac{0}{0}$ heiszt hundred pounds St⁴²

1 $\frac{1}{2}$ $\frac{0}{0}$ heiszt hundred fifty pounds St⁴³ és így tovább.

Tagadólag „nem”mel mindenik pontra negative lehet felelni.

Erre már holnap szombaton nem kaphatunk feleletet. Vasárnap nem dolgozik a telegraph — tehát hétfőn reggel 10—11 órára okvetlen kérem, hogy kapjak feleletet. — Kell a telegraphnak két óra.

Szíves üdvözlettel

K.

6.

London, február 25.⁴⁴

Kedves Barátom!

Nekem is írta Klapka, hogy Tűr jön ide — hogy szentül assecurálta,⁴⁵ hogy soha esze ágában sem volt megegyezésünk nélkül valamit tenni, s hogy Garibaldi is működését — a mennyire M[agyar] Országot érdekelheti — megegyezésünktől s óhajtásainktól függeszti fel.

Vederemo.⁴⁶ Elvárom Türt. Engem szavak nem tántorítanak el a kötelesség ösvényéről.

⁴¹ A „dohány” szót képletesen használta Kossuth.

⁴² 1 $\frac{0}{0}$ jelent 100 angol fontot

⁴³ 1 $\frac{1}{2}$ $\frac{0}{0}$ jelent 150 angol fontot

⁴⁴ A levél feltehetően 1861-ből származik. Erre lehet következtetni a levél harmadik bekezdéséből, ahol Győrödy Adolfról azt írja Kossuth: „Azt is el kapta a dél Olasz Országi szerencse.” A „dél Olasz Országi szerencse” alatt Kossuth Garibaldinak a sikeres kimenetelű marsalai partraszállását érthette. Garibaldi a dél-olaszországi hadjáratban részvevő magyar egység parancsnokául 1860. július 17-én Győrödy Adolf örgy-ot nevezte ki.

⁴⁵ bizonygatta

⁴⁶ Meglátjuk.

Önnek alkalmasint Mogyoródy írhatott. — Azt is el kapta a dél Olasz Országi szerencse. — Már ő is maga kezére szeretne világ szabadító lenni — s apprehendálja, hogy Vettert legalább is nem rendeltem neki alája.

Sok bajom volt, míg a Legio ügyét a Timessal végre felvételhettem. — Okom volt a Timesra entetirozni⁴⁷ magam. — Végre megvan, tehát kijöhet már francia lapokban is. — Holnap elküldöm a francia szöveget. — A Times ugyan csak elbánt a Magyar nevekkel.

Utóbbi levelem tárgya nem vesztett semmit fontosságából. — Au contraire. Élet halál kérdéssel vetekedik az, hogy a francia Kormány kártyájába pillanthassunk.

Igen sietve a legszívesebb tisztelettel,

barátja
Kossuth.

7.

Páris, július 22.⁴⁸

Kedves Barátom!

Sajnálom — de nem várhatok. 4.45 kor indulok.

Addressom: további értesítésig — Hotel Freyhof, Baden, Switzerland (nem tudom a Cantont, gondolom Argau).

Voltam a hercegnél. — Átvette a Legionáriusok iránti assecuratio⁴⁹ megtörése elleni panaszomat a Császárhoz, Hetényi authentic vallomásával. — Kérdezte, hová küldje levelét, ha írni valója lesz nekem. Mondtam: Önhöz. — Igazítsa ezt el vele.

Szíves tisztelettel

barátja
Kossuth.

8.

Londres Lundi 3 heures.

Okt. 25.

Voilà une parcelle de Times d'aujourd'hui.

C. Devaux & CO. sont les contracteurs. En conséquence des interpellations de la part du comit[t]é de la Bourse, ces MM ont promis d'avoir des communications avec le prince Callimachi.

On voudrait quelle était sa réponse? et s'il y a quelque différence entre ce qu'il a répondu pour être communiqué à la Bourse, et ce qu'il y a réellement.

⁴⁷ rábízni

⁴⁸ A levél feltehetően 1861 július 22-én kelt — Londonból Kossuth 1861 májusában költözött el. Olaszországban való utazása közben Párisban is tartózkodott 1861 nyarán. A levelet valószínűleg ekkor írta.

⁴⁹ biztosíték

On souhait d'en avoir information par telegraph à l'adresse premièrement donnée.

On sait positivement que cette affaire se trouvé jeudi matin sur la feuille de l'ordre du jours du conseil des ministres français écrite de la main même du Prince L. N. Bonaparte. Rien n'avait transpiré sur les discussions du gouvernement, ou sur leur résultat. Peut-on les savoir?

Pour ce qu'on attende le 8. Janvier peut-être l'aura si mon plutôt certainement plus positivement. De connaître cela plutôt qu'on la connaître d'ailleurs serait grand chose. Cela vaudrait même un voyage accéléré. Si on n'en peut donner communication *explicite* par telegraph. Mais pourtant ce moyen de communication ne doit pas être mis de coté même en cas de voyage. Il y a toujours quelques heures gagnés et c'est beaucoup.

L'argent pour des frais à ce sujet — on espère de pouvoir envoyer en quelques peu des jours.

(A levél magyar fordítása a következő:

London, hétfőn 3 órakor, okt. 25.⁵⁰

Íme előttem van a Times mai számának egy kis cikke.

C. Devaux és társai a szerződő felek. A tőzsdebizottság részéről történt interpellációk következményeként ezek az urak megígérték, hogy érintkezésbe lépnek Callimachi herceggel.

Vajjon megtudható-e, hogy mi volt a felelete? és hogy van-e elérés aközött, amit a tőzsdével való közlés végett, és amit valóságban felelt.

Kívánatos volna, ha az először megadott címre távirati értesítést küldenének.

Biztos tudomásul szolgál, hogy ez az ügy csütörtökön reggel L. N. Bonaparte herceg saját kezeírásával került a francia minisztertanács napirendjének jegyzékére. A kormány kebelében lefolyt tárgyalásról és ennek eredményéről semmi sem szivárgott ki. Megtudható volna mindez?

Mivel a január 28-i dátumra való várakozást kétségtelenebbé tenné.

Az utóbbi megtudása, inkább, mint amannak megtudása, nagy dolog lenne. Amennyiben nem tudnának nyílt távirati közlést küldeni, akkor egy gyorsított utazás lenne szükséges. De mégis ezt a közlési módot nem kell félretenni, még utazás esetén sem. Ezáltal mindig lehet néhány órát nyerni és ez nagyon sok.

Remény van arra, hogy ennek az ügynek a költségeire szánt pénz néhány napon belül megérkezik.⁵¹⁾

⁵⁰ Sem a levél tartalmából, sem egyéb külső jelekből nem tudtuk megállapítani, hogy melyik évben keletkezett.

⁵¹ A levél vége hiányzik.

TÖREDÉKEK

1.

3.

9-ber 30.¹

No. 12 (Nov. 6) óta nem kaptam egy szót sem. — Pedig az óta igen sok történt, mit előre s — *authentice*² tudni, hasznos volt volna.

A No. 11 beni tudósítás a *Senatus Consultum*³ iránt nagy bajt okozott; materialiter is érzékenyt, de kivált jövőre nézve — a szükséges helyeken hitelemet csökkenté informatióm valódisága iránt. Hiában állítom, hogy úgy volt — a „*fais accomplis-k*”⁴ ellenkezőt bizonyítván, nemcsak azt nem akarják hinni, de mást sem, a mit baj, hogy nem hisznek.

G.-nak (ki iránt *Edus* által tudósított) kérem mondja meg, hogy *Olasz Jósi* útján, akár mit hall, bizonyos lehet benne, hogy „nem lesz”, míg én is nem mondom, hogy igen.⁵ *Jósi* azt különben is *hypothetice* értette csak, t. i. ha önöknél valami véletlen találna történni. Hogy ezen esetre, én is azt mondanám, hogy „igen”, az természetes, mert akár mit mondanánk, még is meg történnék. — Ki volna képes „megáljt” parancsolni a meggyulladt villámnak. — Azon *hypothesis* pedig áll most is, áll mindig, mert hogy olyan eset, mellyet 35.999.999 ember daczára, egy ember *desperatio*ja megtehet, mindig lehetséges — azt nem lehet tagadni.

Ezen esetet kivéve azonban G. biztos lehet, hogy míg én nem mondom: „igen”, addig akár mint nyugtalankodjék akár ki, „nem” lesz. — Én pedig nem játszom *könyelműen*.

De ha G. s kik vele egyetértenek, ezen befolyásomat jónak és szükségesnek tartják, kötelességük volna engem annak gyakorlatában segíteni, az ügy egy, s befolyás gyakorlatára eszközök kelleneek. — S az eszköz: „pénz”.

Mit! azt álmodom e, hogy G. nekünk pénzt adjon? Nem álmodom, bár rendén volna, mert van neki *sok*, — tehetne *valamit*; de annyit csak ugyan meg kívánhatnánk, hogy helyzetének előnyeit használja fel számunkra szerezni, hol kára nélkül, risico nélkül tehetni.

S ime volt alkalom a múlt hetekben, mellyet, hogy ő illy czélra nem iparkodott felhasználni — neki, éppen neki, az ő helyzetében nem lehet megbocsátani.

¹ A levél utolsó bekezdésében Kossuth említést tesz anyja halálának híréről, amely hír azonban valótlannak bizonyult. Kossuth anyja 1853-ban halt meg Brüsszelben, tehát e levélnek még 1853 előtt kellett íródnia.

² hitelérdemlően

³ tanácshatározat

⁴ befejezett tények

⁵ Tudniillik fegyveres felkelés.

A „Bank mobilier” 500 francos actiái⁶ 1520 on állanak. Boldog Isten, miért nem lehettem én Parisban, most volna legalább egy milliónk, s mesterei volnánk a situációnak legalább 3 hónapra, 10 legnevezetesebb ponton.

G.-nak az ő helyzetében, ezen dolog conjunkturáit lehetetlen volt nem ismerni. — Nem megbocsáthatlan véték e, hogy önnek így nem szólt: „Az ügynek pénz kell, okos befolyásra — itt az alkalom, én vettem annyit olcsón, amennyinek differentiáját £ 1000 (25 000 frank) által fedezni lehet — adják önök ide az 1000 fontot, ha bíznak combinációmba; — át ruházom, használják a nyereséget”, — a föld alól is kiteremtettük volna az 1000 fontot — s Istenem, milly különbség a világ jövődjére.

Tudok egy (haszontalan characterű) olasz avanturier⁷ (nem politcai) emigránst Parisban, a kinek 10.000 frankja volt, s e hónapban fél millió frankot csinált vele.

Vagy ha még csak ennyi kis szolgálatot sem akart G. tenni, (pedig véték, hogy nem akart), hát legalább miért nem figyelmeztette Önt elég jókor, hogy illy használható emergenciac⁸ nyílik.

S illy embereket, kik még csak annyit sem tesznek, holott azt is megkívánhatnók — ha van politicai characterük, hogy saját erszényüket nyissák meg — illy embereket tartsunk az ügy barátainak? ezeknek érdekeire, vagy nézeteire reflectáljunk? — Istenemre mondom, illy embernek megbocsáthatlan pizkos apathiája még egykor képes lesz szélsőségekre sodorni „flectere si nequeam” etc.⁹

Meg vallom, azon is csodálkozom, édes Barátom, hogy ön ott van a helyszínen, intimitással összeköttetéseiben fontos helyeken — 30,000 frank személyes hitellel in casum,¹⁰ valami eldöntőt tehetni vele, és nem használta fel az alkalmat. — Játszva lehetne dispositiójára 2 millió frank! s ez pedig ugyan csak *eldöntő* volna — mert pénzzel minden lehet — pénz nélkül semmi.

Vagy csak legalább tudósított volna a dologról! — Illyesmit csak lehet megtudni azon körökben.

És én Istenem! minő helyzetben vagyunk mi itt, a martyr gond halálos verejtéke közt kelek fel minden reggel álmatlanul kínos ágyamból, hogy miként tolom el a napnak ezer kiáltó szükségeit — s kínosan fetrengök ágyamban éjen át, törve fejemet, hogy holnap mit tegyek ezen szükséggel — pénz nélkül. — A világ tíz részéről kiált felém az indignatio¹¹ boszús hangján a népeknek desperáló várákozása: „segíts”, s a hon és egyebüt életüket naponként kockáztató hű vezérek: „sejts”; élet halál jövődjő nyomorult fontoktól függ — s nincs! nincs!

⁶ részvényei

⁷ szerencselovag

⁸ alkalom

⁹ „Flectere si nequeam Superos, Acheronta movebo.” Vergilius sorok, jelentésük: Ha az égiek nem segítenek, a poklot hívom segítségül.

¹⁰ arra az esetre, ha

¹¹ méltatlankodás

a Courirok várnak hetekig, itt útban — s nincs! és illy könnyű alkalom, melly mindenen segíthete, el repül használatlanul!!

Engedje el panasznolnom miként vagyok most. — Négy holnap óta egy garas jövedelmet sem láttam; — költségeim ezerek. Már személyes kölcsönhöz is kelle nyúlnom, 600 fontal tartozom, December 10 kén kell fizetnem. — Ha nem fizetem a le járt váltót — — borzasztó reá gondolni, — pedig nem fizethetém, ha kölcsön nem kapok. — Itt pedig nem kapok, mert hogy itt hitelem legyen, meg kell fizetnem a mivel tartozom, s ép ezért mernék jó lélekkel 3 holnapi váltóra fel venni 600 fontot — mert pro casu pessimo¹² is — biztos vagyok, hogy ha máshonnan nem fizethetném; most Dec. 10 én pontosan fizetve, ugyan azon helyen ismét volna 600 font hitelem, mellyel a most felvenni kívánt pénzt meg adjam. — Így 6 hónap van nyerve, s az alatt csak csinálunk valamit, mert az alatt az új kormány activitásban lesz Americában.

Nem képes Ön rajtam azon említett hitele útján segíteni — mint mondom, csak kölcsön, 3 hónapi váltóra. — Kérem feleljen azonnal — ha kedvezően felel, Edust át küldöm váltómmal együtt.

Ha nem — én nem tudom mi történik — ki merítettem minden módot — hiában.

Ludvigh haldokló híret írta szegény anyámnak. — Másodszor álltam ki az anya halála feletti érzékeny fájdalmat — de Istennek hála jobban van.

Szíves baráti üdvözlettel

K.

2.

¹³ ...Önt e titoknak meg őrzése iránt.

Otthon a dolgok készen.

Ne szóljon nekem kérem politicáról, ne várakozásról, s e vagy ama eventualitásra¹⁴ való támaszkodás tanácsosságáról. — Ön ismerheti a francia cabinet secretumait¹⁵ és szándokait, (ha ismeri), de csak ezeket. Nem tudhatja ez állapotot sem otthon, sem a keleti titkokat, sem azt, mi áll hátam mögett, ha egyszer kezdtünk. — Én mindent kombináltam; sem gyermek, sem Olasz visionarius,¹⁶ sem poeta nem vagyok; s bár életemet egy görögdiyénél feljebb nem becsülöm, s azt pardepit¹⁷ sem vonakodnám eldobni, de a hazával nem játszom, könyelműen. Határozatom átgondolt; komoly, változhatlan.

¹² a legrosszabb esetben

¹³ A szövegből kiderül, hogy abban az időszakban fródott, amikor a krimi háborúba a szövetségesek (Franciaország és Anglia) még nem léptek be. tehát 1853. október vége—1854. március 28. között.

¹⁴ lehetőségre

¹⁵ kormány titkait

¹⁶ álmodozó

¹⁷ haragomban

Azért én Önnek nem véleményét kérem, hanem a haza nevében szállítom fel: akar e s tud e segíteni? — Ha igen, áldja Isten, én tolmácsa leszek érdemének a haza előtt. — Ha nem; dobja tűzbe levelemet s n'en parlons plus.¹⁸

Segíteni! Miként? kérdi Ön.

Én itt mindent kimerítettem — mindent — kiválogatva Anglia minden liberalitásait, ezer levelet írtam — resultatum¹⁹ 300 £.

America fedezte két évi roppant political működés költségeit — a resultatuma: háború keleten — nem én idéztem elő, de én döntöttem meg a gyalázatosan egyenlítő diplomacia fortélyait — mozgásba hozván azon elemet, mely a Portának bátorságot adott kötelességének magasságára emelkedni. — America most is expedíciót rendez — ez közel 5 millió frank investícióval jár — s tizszer annyit investialand segítségünkre — ha egyszer az ágyú szól. — És messze van. Oda többért nem folyamodhatok.

A francia Kormányban sok elem van, mely érzi, hogy csak háborúban lehet menekvés. Maga a főnök is érzi ezt, de „il est grise du pouvoir”²⁰ — a „béke császárság” *convenientiájának*^{20/a} hódol, szeretné a háborút, de úgy, hogy azt ő provocalta legyen. — Miként lehet ez? úgy, hogy míg ő mindent elkövet a békére; mindent arra, hogy Ausztriával egy nyomon járjon, — bár tudja, hogy ez csak arra álhat reá, mit az Orosz akar — hogy ez alatt mondom a Török és Osztrák közt szakadás történjék; mely a localisált háborút generalisálja.^{20/b} — Bon; — 25.000 £ kezemben; s egy hónap alatt a dolog meg van. — De „ceux qui se grisse de pouvoir”²¹ *convenientiáknak* rabjai. — Tractálni az Osztrákkal; s nekem titkon anonym 25000 £. creditet nyitni, ezt nem teszik — a Kormány nyal nem lehet Önnek ez iránt szöllani — hiában volna. — De hát a Praesumptiv²² örökössel? — szólhat Ön? ha lehet; *kilátással* tege; ha nem — nem.

Van egy más lehetőség: Pulszkyék egyetlen vagyonukat, antiquitási gyűjteményöket (piaczi ára 8000 £, realis becse 12.000 £) felajánlották, hogy adjam zálogba, a hol s a mint tudom — pedig nem ismerik *calculusom detailjait*²³ csak annyit látnak, hogy pénzre szükségem lehet. — Ez hazafiság. — Ez szép. — Azonban nem egyéb, mint hazafiúi kötelesség, melynek határa nincs, mint pusztán a tehetség. — Végig futottam minden bankárt s pénzes ismerősömet — a Roast beefes²⁴ angolnak — művészeti gyűjtemény nem „current article”²⁵ — 2500 £ tot ígérnek reá — nincs rajtunk segítve.

¹⁸ s ne beszéljünk tovább róla.

¹⁹ eredmény

²⁰ megrészegült a hatalomtól

^{20a} illendőségének

^{20b} általánosítja

²¹ azok, akik megrészegülnek a hatalomtól

²² várható

²³ számításaim részleteit

²⁴ marhahúsevő

²⁵ nem kapós cikk

De nekem azt írják Párisból, hogy Branyizky pénz segítségre szólítván fel Czartorisky²⁶ által — megtagadta — a másik párt által — szinte megtagadta; de azt tette hozzá, „ha K[ossuth] — kérne, (hogy már én) neki adnék, — az más dolog volna. — Önöknek nem.”

Kérem szóljon vele — az ide zárt sorok alapján. — Csak annyit mondjon neki, — hogy az Oriensi complicatiók alapján itt a cselekvés ideje, minden készen van; csak egy kis pénzre van szükség. Hozzá van bizalmam. Kölcsönözzön 20,000 fontot. Szabja ki maga a feltételeket. — Ha biztosítás kell, ennek alapja: adjon 12,000 £ tot kezembe — biztosítékul — Pulszky hasonló értékű gyűjteményét, nejjének s nőmnek 1000 £ értékű schmuckjával²⁷ adom zálogba, mellé egy kötelezvényt, hogy ha egy év alatt ki nem váltom, eladhassa, ahogy tudja, s a differentiát, mint váltó adósságot rajtam megvehesse. — 4000 fontért consignáltassa²⁸ az 5000 fegyvert (meg mondom kinél) úgy, hogy az ő birtoka gyanánt Constantinápolba küldetve, én csak úgy vehessem ott át, ha ki fizetem — 800 fonttal expedáltassa a 9500 fegyvert — melly iránt Poenisch által (s nevében) vittem az alkut — s melly iránt Ön az ide zárt levél mellett, a tulajdonossal, Randigerrel az által végezhet, kinek nevét a levélbe be írja. — E szerint 17800 £ fedezve lesz — maradjunk ennyi mellett. Sokalja? hagyjuk el a fegyvereket, s maradjunk a 12000 £, s a Pulszkyék és nőm záloga mellett. — Ha azt mondaná, „nekem nem kell zálog, adok, a mennyit lehet, de 12000 £ sok,” jó, elfogadom köszönettel, a mennyit ad, ha csak 1000 £ volna is (mennyit már egyszer hírem, tudtom nélkül Török országbóli kiszabadításom tentatívájára²⁹ ki dobott). — Ez esetben, itt adjuk zálogba 2500 £-ért a holmikát; még mellé teremtek, ha a pokolból is, vagy 3000 £ tot, s cselekszünk a *minimum* alapján. Sajnos, de cselekszünk.

Hát Ön, édes barátom, tehet e valamit? ha igen, tudom hogy meg teszi; — ha nem; kérem ne ereszkedjék mentségekre, „nem” — ez elég.

Imhol roppant fontosságú kéréseim, mikhez csak azt rekesztem: hogy egy hétnél több időt e negociatiókra³⁰ nem szánhatok. Tíz nap alatt vagy cselekednem kell, vagy főbe lövöm magamat — a nem cselekedhetés miatt —, mert a viszonyok parancsolólag álnak előttem, vagy most — vagy általam soha. — Nélkülem lehet, de velem többé nem.

E levél postán, de biztosan megyen. Válasza végett, ha embert tart küldeni szükségesnek, — viselendem a költségeket.

²⁶ Czartoriski Adám herceg a lengyel emigráció fejeként harcolt Lengyelország felszabadításáért.

²⁷ ékszerével

²⁸ jegyeztesse elő, kösse le

²⁹ kísérleteire

³⁰ alkudozásokra

Szenvedő nemzetünk jövődjét tettem kezeibe. — Ha lehet, segíten, ha nem, legyen meg az Isten akaratja.

Baráti érzéssel s hazafiúi üdvözlettel,

K.

Ugyan, az Ön „Prince” barátja nem adhatna Önnek „Constantinopolba presentbe³¹ vagy ezer Carabiner à la Minié?³² szépen megköszönők — s mibe kerülne neki? — ha akarna —.

3.

... Még egy igen fontosat.³³

Végtelenül érdekünkben van, hogy a mostani Török nagy Vezér, Küprizli Mehemet Pasa, hivatalos állásában megszilárdítsák. — Ennek, s általában Constantinopolban minden józan lépésnek akadályá, s minden rossznak kútfeje, Riza Pasa, a hadügy minister — kinek viszont egész politicája ura kezét, mint kegyencz vadászni. — Ez embert (Rizát) eddig a francia követség pártolta, s pártolja — gondolom azért, mert a Császár érdekében vélte lenni, hogy Constantinopolban a zavart úgy szólván permanentiában tartsa — ha ez volt a cél, az eléretett, — ám de most azt látszik a francia érdek javasolni, hogy a zavarnak francia Auspicium³⁴ alatti Kormány consolidatió által gát vessék — különben, ha tovább tart a zavar, más s nem a francia fog a zavarosban halászni. —

Ön barátja és szomszédja még ura e dolognak. — Ez neki specialitása. — Mellyik pasát kell pártolni, mellyiket nem? ez (talán az egyetlen) olly kérdés, mellyben inspiratiót nem veszen, — hanem ad.

Kérje ki tőle *személyes favor*³⁵ gyanánt, ha másként nem lehet, hogy küldjön ennyi utasítást Stambuli követjének: „Ügy látszik, a semmi jó véggel nem biztató zavar folyvást tart. — Ennek oka a porta (Kormány) gyengesége. — Ennek viszont kútfeje a Küprizli Mehemet és Riza pasák közti vetélkedés. — Látni akarja a Császár, képes e Küprizli Mehemet hivatásának megfelelni, ha e vetélkedés nincs útjában — azért pártolja Követ úr őt nagyvezéri hivatala megtartásában — szavát vévén, hogy a francia politicának barátja leszen.” —

³¹ ajándékba

³² Minié típusú karabélyt

³³ Ez a levéltöredék Kossuth Lajos 1860. december 14-i levelének második része. E levél „Kossuth Lajos Iratai” V. kötetének 36–41. oldalain került közlésre, az általunk közölt második rész és az első rész utolsó bekezdésének elhagyásával. Az első rész utolsó bekezdése így hangzik:

„Illy forma a vezér fonal, mellyet e tárgyban követtetni kérek — s ezen vezér fonal nyomán kívánám, hogy magát mind a H(erceg)-nél, mind P(ietri)-nél tájékozza az iránt, mellyiket tanácsosb egy a Császárhoz illy értelemben irandó levélnek átadására megkérnem; s mellyiket kérhetem meg olly reménnyel, hogy valami választ kapok. —”

³⁴ védnökség

³⁵ kegy

Ha ezt kivinné Ön — igen-igen nagy szolgálatot tenne hazánknak, mert *Couzával megmérhetlen bajunk van a Keleten — támaszra van szükségünk a portánál*, a Szultáni Kegyenc, Riza, pedig ellenségünk.

Ez szintolly *sürgős*, mint fontos. *Periculum in mora*.³⁶

Ezzel kapcsolatban legyen szíves kérem magát gondosan tájékozni, valljon még mindig ragaszkodnak e a Tuillériák ahoz, hogy Couzát riválisai ellenében pártolják? — Nekem úgy látszik, hogy Couza már teljességgel nem Francia barát — de ezt csak igen *tapintatosan* kérem említeni, nehogy úgy látszassék, mintha mi ellene intrigálnánk. — Kis idő múlva, meglehet, vádat leszünk kénytelenek ellene emelni — de most még csak tudni akarnám, erősen áll e a Császár kegyében. —

Ámde az *kimondhatlanul*, mondom *kimondhatlanul* fontos volna, ha vagy Place Jassyban utasítást, vagy Couza legalább a Herczegtől levelet kapna — hogy Franciaország irányunkban még mindig olly *sympathiával* viseltetik, mint tavaly; — s hogy reméli, a Fejedelem fel fogja fogni, hogy érdekei őt a Magyar Nemzet iránti barátságra utalják.

Irtózatosszerű sértelenségeknek venné illy levél vagy utasítás elejét. — Különben azon oldalról nem hogy tehetnénk valamit, de gonosz és kártékony ellenséget találunk a Moldva-Oláh Országai Kormányban. — *Mondja meg ezt a Herczegnek* s kérje, hárítsa el tőlünk e borzasztó csapást. —

Szíves tisztelettel,

barátja
Kossuth.

4.

...³⁷ mellékes bázis fontos lehetett. — Belgrád igen szem alatt lévén, ott igen genirozott volt volna minden lépésünk, de enfin³⁸ vagy 10 ezer fegyvert arra is lehetett volna bejuttatni az Országba, ha Mihály herczeg az marad, a ki tavaly volt. De nem maradt az. — A mint a dolgok most állanak, a Szerb bázis ép úgy el van veszve számunkra, mint a Moldvai.

Felvilágosításul küldöm Ludvigh raportját ::/:: alatt.

Ennél fogva hazánk geographiai helyzete meggyőzendő a Herczeget, hogy Moldva-Oláh Országot és Szerbiát elvesztvén, már még csak fegyvert sem lehet a Magyar Nemzet kezébe juttatni más felé, mint Horvát Országon át, az Adriai tengerről.

Igen, de egy tekintet a Mappára meggyőzendő a Herczeget, hogy e végett háború, s egy expeditionalis hadsereg kell, mely az Osztrákkal út közben győzelmes csatákat vívhasson, miszerint csak egy szekér tehernyi fegyvert is eljuttathassunk a Drávához.

³⁶ Késni veszélyes.

³⁷ A levelet Kossuth még Londonban írta, feltehetően 1861 első három hónapjának egyikében. Erre lehet következtetni többek között a levélnek abból a részéből, ahol az áprilisban összehívandó országgyűlésről beszél.

³⁸ de végül

Ezeket azért írárok le illy részletesen, miszerint megmutassam, hogy ha a Francia Kormány Magyar Országot nem akarja calculusából egészen kiejteni, valamit kell érte tennie, miszerint a Magyarot olly állapotba tegye, hogy ha az Osztrákot Coup d'étatra forciérozza,³⁹ annak képes is lehessen ellentállani. Pedig annyiban igaza van a Herczegnek, hogy az agitatót folytatni kellene, s olly dolgokat követelni, miket Austria meg nem adhat, miszerint Austria Coup d'état legyen kénytelen csinálni, mellynek aztán a Magyar ellentálljon.

Ez jó tanács, de csak azon esetre kivihető, ha biztos kilátást nyújthatunk a Nemzetnek, hogy ha ezt teszi, módja lesz a Coup d'étatnak ellentállni. — Mert ha erre nincs kilátása, természetes, hogy a Magyar nem csak nem fogja érdekében vélni azt, hogy Coup d'état provócáljon, hanem azt fogja érdekében találni, hogy azt ne provócálja, s nem csak nem fogja túlfeszíteni követeléseit, hanem Deákat fogja követni, s *alkudni fog*, hogy a hajótörésből megmentsen annyit, a mennyit lehet.

Ez a situatio, mellyet óhajtom, hogy jól megértsenek.

— — —

Én köszönettel veszem a Herczeg tanácsát, s magamra vállalom, (de az alább megjegyzendő feltétel alatt) az agitációnak feltartását, illy értelemben:

a) hogy a Jan. 16 kai decretum ellenében a Vármegyék folytatni fogják az 1848 kai törvényekhez való ragaszkodást — miből vagy az fog következni, hogy az Országgyűlés késni fog, (s így a dolog függőben marad az „evenement”ok⁴⁰ számára) vagy épen a Vármegyék dissolutiójához,⁴¹ s katonai erőhöz fog az Osztrák folyamodni.

b) ha pedig az Országgyűlés April 2 kára csakugyan összegyűl, magamra vállalom, hogy az inauguralis diploma⁴² feltételei iránt nem lesz meg az egyeség *Május végeig*.

De ezt csak azon feltétel alatt vállalhatom magamra, ha olly karba tétetem, hogy a Nemzetnek biztos kilátásokat nyújthatok, s a forradalmi bizotmánynak a hazában materialiter is segítségére lehetek.

Nevezetesen a következők kívántatnak:

1. Azt már tudják, hogy Martiusra nem lesz háború, s ez leverő hatással van. — Meg kell mondhatnom, hogy általában lesz e háború, és *mikor?*

2. Van e szándokban háború esetére a Magyart felvenni a combinatióba, s olly karba tenni, hogy harcolhasson? (erre legalább is kell fegyverének lenni — fegyvert, mint írárok, a mint a dolgok állanak, csak az Adriai tenger felől lehet be vinni, — s erre egy expeditionalis sereg kell.)

³⁹ államesínyre erőlteti

⁴⁰ események

⁴¹ megszüntetéséhez

⁴² koronázási hitlevél

3. Tetleg meg kell nekik mutathatnom, hogy nem vagyunk támasz nélkül, — s ezt pénz küldés mutathatja meg legsikeresebben. — Múlt Octóberben nagy ügyel bajjal össze csináltunk s beküldtünk 100 ezer frankot, — s ezen nyomorult 100 ezer frank, (tudván, hogy az magunk szegény erszényéből nem telhetik) nagyobb befolyással volt a Nemzet azótai attitüdejére,⁴³ mint minden szó, ígélet, biztatás, okoskodás.

Ezen 100 ezer frank nevezetesen fegyverfogható erő organisatiójára fordított, s az eredmény az, hogy December végeig mint egy 60 ezer ember volt besorozva.

A pénznek pedig — *ha volna* — alkalmazásai ezek volnának:

a) a megkezdett organisatiót fel kell tartani. — Erre már December végére kértek 100 ezer frankot; — s minden szét mállik, ha mi hamarabb el nem küldhetem. — Mert az organisatió végett dislocált⁴⁴ szegény honvéd tiszteket tartani kell, miután nincs módjuk magokéből élni, s ha nem tartjuk őket, el kell állomásukat hagyniok s kenyér után látniok.

b) a horvát határ őr ezredek közeledését cultiválni kell. — Akár hová forduljanak a dolgok, ez végetlenül fontossá s elhanyagolása öly veszettségé válhatik; mit a világon semmi ki nem pótolhat.

c) a fegyverkezésnek végetlen nehézségei lévén, utunkban pénz kellene adni az organisatoroknak, hogy az Országban szerte szét található csöveket, rosz puskákat össze vegyék, s kijavíttassák — a rejtek helyeken puskaport készítsenek — ölmet vásároljanak stb.

Ezek volnának az otthoni szükségek — de azon kívül magunknak is elkerülhetlen szükségünk van egy kis Cassára, hogy mozoghassunk; különben a gépezet minden kereke megáll. — Egész disponibilis pénz erőnk 300 font Sterling!! — — borzasztó csak meg is gondolni!!

Ha tehát akarják hogy M[agyar] Országban a dolgokat legalább is függőben tartsuk, adjanak egy kis segítséget; — *vagy legalább tanácsolják Cavournak, hogy el ne kedvetlenítsen*; — mert ott, — a háborút nem látván imminensnek⁴⁵ a jó urak — hiában kopogtatunk; a felelet mindig az: hogy a Császártól függ minden; az ő helybenhagyása nélkül nem tehetnek semmit.

Még egyet a pénzre nézve. Pesten honvéd tisztekből Committee alakult a szükölködő honvédek segélyezésére. — A dolog nyilvános, hírlapok útján történt az adakozásrai felszöllítés. — Nem volna a Herczeg hajlandó azon fundushoz contribuálni?⁴⁶ — — ha politikai tekintetek miatt nem hajlandó, bizony adhatna nekünk egy kis segítséget, hogy mi tehecsük — illy dolgoknak igen nagy hatása lehet.

43 magatartására

44 hazaküldött

45 közelinek

46 hozzájárulni

A Politicai viszonyokat illetőleg, még van egy pár észrevételem. Én nem úgy veszem fel a dolgokat, hogy a Velence végetti Olasz—Osztrák háborúban Napoleon Császárnak elkerülhetlenül részt kell vennie. — Nézetem az, hogy ha csak Ő maga nem akarja e háborút más kérdésekkel össze kötni; — neki csak annyiban szükség magát e kérdésbe avatnia, hogy a nem interventio elvét feltartsa s e végett nem gondolom, hogy háborúra lesz kényszerítve; csak tudassa, hogy ha más, (péld. a Porosz) Austriát akarná segíteni, ő az Olasz segitendi, e szava elég lesz a sikerre.

Más részt az egész világ (még Lord Palmerston is) megszokta már a gondolatot, hogy ha Olasz—Osztrák háború lesz, annak Magyarországra ki *kell* terjedni. Igazat szólva, s minden magyar érdekeket félre téve, én nem tudom megfogni, hogyan lehet azt be nem látni, hogy miként Scipio Africába ment Italiát megmenteni, úgy [Viktor] El[manuel] Királynak Magyar Országban kell, s alkalmasint csak ott lehet a Mincio-Adigei quadrilatert bevenni.⁴⁷

Íme tehát egy igen fontos szolgálat, mit a Francia Kormány ügyünknek tehet, a nélkül, hogy magát legkevesébbé compromittálná: Miért ne szólhatna így az Angolnak: „Felállítók egyetértőleg a nem interventio elvét Olaszhoz íránt; én ez elvnek hódolva, még flottámat is vissza hívtam Gaetától. — A Velence végetti háború ugyan ajournirozva⁴⁸ van, de miután látjuk, hogy az Osztrák békés úton nem akar megválni Velencétől, nem lehet magunkat illusiókban ringatnunk; az a kérdés háborúra fog kerülni, s azt is előre lehet látni, hogy ezen háború igen valószínűleg ki fog terjedni Dalmatiára s onnan M[agyar] Országra — ideje tehát, hogy mi, francia és angol, tisztába^a jöjjünk az ez esetben követendő politica íránt. — Én tehát ez esetre is a már elfogadott nem interventionalis elvet proponálok azon egy kikötéssel, hogy a háborúskodó felek Török Országnek a Parisi tractatus által garantirozott integritását ne sértsék.”

Végetlen nyereség volna, ha a Párisi Kormány a Londonival illy értekezésbe bocsátkoznék, s én arról confidentialiter értesítve lehetnék, hogy a Császár irányát itt a Parlamentben támogattathassam. — Nem lehet remény illyesmihez?

Apropos Parlament: Tudósított volt Ön, édes Barátom, hogy az Angol Kormány bele egyezett a Dunai fejedelemségeknek eventualis occupatiójába az orosz által, ha ott a Magyar forradalmi előkészületek türetnének. — Itt az Angolnak ezen beleegyezését tagadják. — Interpellatiót szándékozom tételni a Parlamentben, de biztosoknak kell lennünk a dolog íránt, nehogy kudarcot valljunk. — Nem lehetne erről *barátjától* valami részletesebbet megtudnia — a dátumot, és ha lehet, magát a textust — hiszen ha írt illyesmit az angol a francziá-

⁴⁷ A Mantua—Peschiera—Verona—Legnago által alkotott híres várnégyszögről van szó: az első kettő a Mincio, az utóbbi kettő az Adige partján. Az osztrákok felsőolaszországi uralmának a bázisa, különösen 1848/49-ben volt nagy a jelentősége.

⁴⁸ elhalasztva

nak, másnak is írt; — tehát confidentialiter közölhető Önnel. —

Hosszú levelemet azon kérdéssel végzem: Igaz e, hogy a francia kormány 700 millió költsönt szándékozik proponálni a kamaráknak? Ez igen érdekes symptoma volna.

Szíves tisztelettel, nagyrabecsüléssel s hazafiúi rokon érzettel,

barátja,
Kossuth.

5.

...⁴⁹ Közben az illy dolgok igen lehangolólag hatnak. — Nem lehet rajta segíteni?

3. Napról napra inkább meggyőződöm, hogy Oláh és Szerb részről kevés a kilátás Keleten. Meg kellene próbálnunk, nem tehetnénk e szert egy kis fegyver depotra,⁵⁰ függetlenül amazoktól. — — A Belgrádi várban — Mehemet Ali jó emberünk, a Nagyvezér is. Változván a Szultán, Karacsayt felszólítám, menjen vissza Stambulba (most itt van a szerencsétlen fegyver szállítási historia miatt, kérték a Törökök, hogy távozzon egy időre.) De mielőtt menne, felszólítám Ricasolit, fogadja el Karacsayt, kaphat tőle sok felvilágosítást a Keleti ügyekben, s jó lesz, ha ő is értesítve leend a Turini irányról, hogy tudja, meddig lehetend mennie — szólt Ricasolival. Küldöm (vissza küldését kérve) levelét. Látandja abból, mi volna a kívánatos? — Lehetséges-e?

Bizony már ideje volna, hogy Parisból adják valamelly jelét jóakaratuknak irántunk — ha van.

4. Fejlenek a dolgok Magyar Országon. — Tudnunk kellene miként gondolkozik a Császár az ezen conjuncturák közti teendőkről. — Neki pedig ismernie kellene Magyar Ország helyzetét — a jognak és törvényességnek barbár lábbal tiporását az adó executiók minden kebel lázító részleteiben. — Alig volna valami hatályosabb őt arról meggyőzni, hogy a dolgok soká így nem maradhatnak, s hogy Magyar és Német között az engesztelés lehetetlen.

Tehát mit javasol? melly irányban kívánná, hogy menjen a mozgalom? s akar e vagy nem és minő esetben kezet nyújtani.

Ideje volna, hogy a sem hideg, sem meleg általánosságoknak vége legyen, — s még ha a tavasz is a terminus praeclusi,⁵¹ segítsen, hogy készülethez láthassunk.

5. Bankó perem elveszett! — borzasztó az az Angol törvény, undorodást szül bizonytalan önkényével. A per költség 2350 font Sterlingembe került. Az összes veszteség 10,350 font! nem appelláltam a Lordokhoz, mert még 4000 fontba került volna, s nincs, aztán minek? el húzták volna 2—3 évig. — Ennek hát vége, de újakat kellene

⁴⁹ Kossuth a levéltörredék 5. pontjában közli Nemeskérivel, hogy a bankóper elveszett. Ismeretes, hogy a perben — fellebbezés után —, 1861. június 12-én mondták ki az ítéletet. Ezek szerint a levél az ítéletet követő napokban íródott.

⁵⁰ raktárra

⁵¹ legkorábbi határidő

csináltatni. — Itt jelenben hiában koczogtatnék. Még nem eléggé szilárd a Kormány positiója. — Ricasoli képes volna azt mondani, hogy a „Kamarák votuma nélkül” nem adhat. — Nem lehet reményleni, hogy a Császár segítsen rajtunk e részben legalább — vagy pénzzel, vagy intéssel Turinba?

E levelemben sok van, minek szeretném nyomát bírni irataimban. — Ha csinált belőle jegyzeteket, lekötelez, ha szíves lesz vissza küldeni.

Augustus végéig itt maradok.

Igen szíves tisztelettel, nagyrabecsüléssel s őszinte rokonérzettel,

barátja,
Kossuth.

6.

...⁵² a ki Lombardiát támadja meg, Savoyt s Nizzát támadja meg. — Verekedjete, a mint s ahol tetszik, de Lombardiában nem engedem.

Én, a ki tanulmányoztam a helyzetet, itt in loco,⁵³ minden ágazatában, állítani merem, hogy egy illy biztosítás, melly a Quadrilatért offensiv fontosságától megfosztaná, s degagierozna⁵⁴ 80.000 embert, mellynek különben a Minciót kellene őriznie, elég erőssé tenné az Olaszt, hogy velünki *combinatióban* a harcot jövő tavasszal siker kilátással meg kezdhesse, mind a mellett, hogy a brigandage még mindig dühöng, s hogy Garlibaldi magát, s az általa personificált volontaire elemet⁵⁵ oktalanul elvesztegette.

Van még más mód is, mellyel a Császár Olaszországot segíthetné, a nélkül, hogy magának a háborúban részt kellene vennie. — Az Olaszok gyenge oldala a flotta, (mi nélkül nem lehet minket 30—40 ezer emberrel a Dalmát partokra átvetniök, s e nélkül nem lehet az Osztrákot le győzniök) — Miért ne ajándékozhatna, vagy adhatna el, vagy kölcsönözhetne a Császár egy pár vértés s néhány transport hajót Turini barátjának? — Miért ne adhatna egy kis bátoritást az elégületlen Szerbeknek, hogy az újból felelevenített Keleti kérdés az Osztrák figyelmét el foglalja, és erejét megoszlassa?

Az egész dolog a körül forog: akar e vagy nem a Császár egy erős egységes Olasz Országot? ha nem akar, úgy perze hiában okoskodunk, de ha akar, ellenben Romát még most elhagyhatni nem véli, nem hiszem lehetetlennek, hogy okkal móddal meg lehet vele fogathni, mikint érdekében áll az Olaszok figyelmét Rómától Velenczére vonni.

Azt gondolom, most, midőn Thouvenel többé nem Minister, azon intimitás, mellyben Ön az ő irányában áll, többet le olvaszthat a

⁵² A levél véleményünk szerint 1862-ben, Turinban kelt.

⁵³ helyben

⁵⁴ elvonna

⁵⁵ megszemélyesített önkéntes elemet

reservált⁵⁶ tartózkodásból, mint midőn még hivatalban volt; s alkalmat szolgáltathat Önnek kipuhatolni, lehetséges e, hogy az e természetű eszmék a Tuillériákban magoknak utat törhessenek.

Ez iránt tájékozva lennünk annál inkább életkérdés reánk nézve, minél bizonyosabb, hogy ha még a jövő évről is elkésznek a háború, a mindent külföldről váró, s e várakozásban reménye vesztett Nemzet transactiókba⁵⁷ sodortatnék, mellyek — ha csak egy nagy Europai rázkódtatás nem jó közbe — Hazánkat még sok időre az Osztrák markában hagyják.

Köszönettel veendem időnkénti tudósításait.

Öszinte tisztelettel,

igaz barátja
Kossuth.

7.

Magán ügy⁵⁸

A tábornokságról nem felejtkeztem el. — Meg lesz nem sokára — Ricasolival s Della Roverével illy dolgok nem járták. Ügyekeztem a terrenumot⁵⁹ előkészíteni a Királynál. Figyelmeztettem Ön állására, s hogy milly fontos szolgálatokat tehet neki. Ügy látszik nem ismerte Önt. — A mint nevét említém, szegény Kiss Ernővel confundálta⁶⁰. — Enfin azt mondom, meglesz. Hanem járjon kérem egy kissé kezemre. Kövessen el mindent, nekem a Királyt érdekelhető valamely fontos, s hacsak lehet, jó újságot írni — legalább bizonyost a Császár szándokairól (például az 1. pontbani kérdésemet illetőleg) valami olyat, a mit a Király még nem tud, előzze meg Nigrát s Vimercatit. — Aztán írja meg azt nekem diplomaticai jelentéskép *francziául* olly formában, hogy a Királynak megmutathassam, vagy inkább neki elküldhessem — mert ez egészen más benyomást tesz, mintha szóval mondom, Kiss arról tudósít, hogy stb. — Közügyileg is jó szolgálatot tesz vele, mert miután a Király confidentialis levelezésre hatalmazott fel, jó volna azt nem csak tanácsadással, hanem valami fontos és kedves tudósítással kezdenem meg.

K.

⁵⁶ óvatos tartózkodásból

⁵⁷ tárgyalásokba

⁵⁸ A levél feltehetően 1862 végéről való, kapcsolódik Kossuthnak 1862. november 6-án kelt leveléhez, melyben szintén szó van arról, hogy Nemeskéri Kiss Miklós, érdemei elismeréséért — olasz tábornoki rendfokozatot kapjon.

⁵⁹ a talajt

⁶⁰ tévesztette össze.

...⁶¹ itt hazánkra nézve az Operenciás tengeren túl.

De persze a pénz! s mindig a pénz!

Borzasztó ez a paralysis.⁶² Sziklákat emelni szalma szállal.

Persze a Lengyelek szeretnének Magyarokat, de *most még* remegnek e szótól, „Magyar Zászló”, „Magyar Legió”. — Megfoghatom. — Ki akarnak az Osztrák „sympathiából” (!!) annyit facsarni, a mennyit lehet. — S hinné e Ön, a forradalom vezetőinek okuk van attól tartani, hogy ha a mozgalom *már most* kiterjeszhetnék Galliciára, ott megint nyesnék a Lengyel nyakat 10 forintért.⁶³ — Kivált a sok kiszolgált Katona, kinek se földje, se pénze. Ezeket szépen ki akarják húzni Galliciából a szabadság zászlaja alá. — Igazságuk van. — De azt hiszik, hogy ezen s némi fegyverzetten túl nem lesz szükségük menagierozni Austriát, s azért csak 6—8 hétről beszélnek, s minden esetre Martius 15 kéig (sit omen bonum!)⁶⁴ ígérnek positiv választ Lengyel Országból kérdésekre. — Rapportban vagyok a *láthatlan* hatalommal. Én respectálni tudom az érdekek tapintatát, de azt is tudom, hogy lehet előmozdítani a nélkül, hogy a másíknak ártanánk. Csak pénzünk volna. — Rettenetes dolog a szegénység paralyssé; kivált miután az „Ország bölcsei” conspirálnak, Magyar Országot, — csak a „jog folytonosság” czafrangját adják meg nekik, — minden áron „provinciává” örökíteni.

Mitte sapientem.⁶⁵

Válaszát kérem. A telefragot mindenestre elvárom.

Szíves üdvözetlel s nagyrabecsüléssel,

barátja,
Kossuth.

Kun József szd.
és
Böhm Jakab

⁶¹ A levél fettehetően az 1863-as évben kelt. A benne foglaltak az 1863 elején kirobbant lengyel forradalommal kapcsolatosak.

⁶² benutság

⁶³ „Nyessék a lengyel nyakakat 10 forintért.” Utalás az 1846-i krakkói felkelésre, amikor Bécs a felkelt lengyel nemesség ellen elnyomott galíciai parasztságot lázította fel.

⁶⁴ legyen jó előjel!

⁶⁵ Egy közismert latin közmondás alapján jelentése az, hogy cselekedjen a címzett a saját okossága szerint a szóbanforgó kérdésekben.